

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ЦЕНТР ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ І
ПРОФЕСІЙНИХ СУДДІВ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ ТЕОРІЙ

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

**ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ:
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І ПРАКТИКА**

Виконала: здобувачка вищої освіти

2 курсу магістратури

Галузь знань 28 «Публічне управління та
адміністрування»

спеціальність 281 «Публічне управління
та адміністрування»

Масленнікова Крістіна Сергіївна

Керівник – кандидат політичних наук,
доцент Краснопольська Т.М.

Рецензент – доктор історичних наук,
професор Кормич Л.І.

Одеса–2025

АНОТАЦІЯ
на магістерську роботу
Масленнікової Крістіни Сергіївни
на тему «Публічне управління у сфері внутрішньо переміщених осіб:
сучасні проблеми і практика»

Магістерський дослідницький проект на здобуття кваліфікаційного ступеня магістр за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2025.

Магістерське дослідження присвячено теоретичному та практичному аналізу сучасного стану, проблем і практик публічного управління у сфері внутрішнього переміщення осіб (ВПО) в Україні. Робота складається із вступу, 3 розділів, що містять восьми підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

У роботі здійснено ґрунтовне теоретико-методологічне узагальнення наукових підходів до вивчення феномену внутрішнього переміщення, як системи державних, муніципальних і громадських управлінських практик, спрямованих на реалізацію прав, соціальну інтеграцію та підвищення якості життя внутрішньо переміщених осіб. Дослідження базується на міждисциплінарному підході, який поєднує елементи публічного управління, права, соціології, демографії та гуманітарної політики.

Мета роботи – комплексне дослідження сучасного стану, проблем та практики публічного управління у сфері внутрішнього переміщення осіб (ВПО) в Україні, з урахуванням українського контексту та міжнародного досвіду, і на цій основі обґрунтувати стратегічні напрями трансформації політики ВПО – від гуманітарно-компенсаційної до інтеграційно-розвиткової моделі.

В аналітичній частині роботи здійснено ретроспективний аналіз динаміки внутрішнього переміщення населення в Україні у 2014–2025 роках, на підставі офіційних даних Міжнародної організації з міграції (ІОМ), Міністерства соціальної

політики України та УВКБ ООН. У роботі розкрито зміни соціально-демографічної структури ВПО, виявлено ключові тенденції.

Проведений аналіз державних програм і стратегій підтримки ВПО, зокрема Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року, дав змогу встановити, що, попри проголошену міжвідомчу координацію, на практиці зберігається фрагментованість управлінських процесів, обмеженість житлових програм, нерівномірність реалізації соціальних послуг у регіонах. З'ясовано, що чинна модель публічного управління у сфері ВПО залишається переважно компенсаційно-гуманітарною, орієнтованою на короткострокову підтримку, натомість потребує переходу до інтеграційно-розвиткової моделі, яка б поєднувала принципи сталості, децентралізації, інноваційності та участі громад.

Окремий розділ присвячено дослідженню міжнародних практик інтеграції ВПО, де проаналізовано досвід Туреччини, Німеччини, Канади, Швеції, Колумбії та Грузії. У роботі систематизовано зарубіжні моделі публічного управління у сфері ВПО: 1) інтеграційно-центровану модель (Швеція, Канада), що акцентує увагу на працевлаштуванні, освіті, культурній адаптації; 2) інституційно-децентралізовану модель (Німеччина, Туреччина), яка базується на співпраці центральної влади та муніципалітетів; 3) соціально-компенсаційну модель (Колумбія, Грузія), орієнтовану на відновлення житла і правовий захист.

У результаті проведеного порівняльного аналізу обґрунтовано можливість адаптації успішних практик до українських умов, зокрема: запровадження багатофункціональних інтеграційних центрів; розширення програм грантової підтримки самозайнятості ВПО; створення регіональних рад ВПО при органах місцевого самоврядування.

У роботі запропоновано модель публічного управління у сфері ВПО, що передбачає поєднання вертикальної (державної) та горизонтальної (громадської, муніципальної) взаємодії; застосування цифрових інструментів управління; розвиток державно-приватного партнерства у сфері житлової політики; а також

забезпечення системного моніторингу ефективності інтеграційних програм. Розроблена модель базується на чотирьох фундаментальних принципах: інтегрованість (поєднання соціальної, правової, освітньої, медичної та трудової політик у єдину систему управління); партисипативність (залучення ВПО до процесів прийняття рішень і контролю за реалізацією політик); гнучкість (можливість адаптації політик до змін безпекової, демографічної чи економічної ситуації); децентралізація (передача повноважень громадам для оперативного реагування на локальні потреби ВПО).

Наукова новизна дослідження полягає у формуванні цілісної концепції публічного управління у сфері внутрішнього переміщення в Україні, яка синтезує міжнародний досвід і пропонує нову інтеграційну парадигму державної політики.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання отриманих результатів у діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, територіальних громад, міжнародних донорських програм та неурядових організацій. Розроблені пропозиції можуть бути застосовані при розробці Національної стратегії інтеграції ВПО, програм відновлення регіонів, місцевих стратегій розвитку, а також у підготовці фахівців з публічного управління, соціальної політики та адміністрування.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, публічне управління, державна політика, соціальна інтеграція, цифрові сервіси, децентралізація, державно-приватне партнерство, міжнародний досвід, інституційна координація, стратегія інтеграції ВПО.

SUMMARY
for the master's thesis of Maslennikova Kristina Serhiivna
on the topic "Public administration in the field of internally displaced
persons: current problems and practice"

Master's research project for a master's degree in the specialty 281 "Public management and administration". – National University "Odesa Law Academy", Odesa, 2025.

The master's thesis is devoted to a theoretical and practical analysis of the current state, problems and practices of public administration in the field of internal displacement of persons (IDPs) in Ukraine. The work consists of an introduction, three chapters encompassing eight subsections, conclusions, and a list of references.

The work provides a thorough theoretical and methodological generalization of scientific approaches to the study of the phenomenon of internal displacement as a system of state, municipal and public administrative practices aimed at the implementation of rights, social integration and improving the quality of life of internally displaced persons. The study is based on an interdisciplinary approach that combines elements of public administration, law, sociology, demography and humanitarian policy.

The purpose of the work was to comprehensively study the current state, problems and practices of public administration in the field of internal displacement of persons (IDPs) in Ukraine, taking into account the Ukrainian context and international experience, and on this basis to substantiate the strategic directions of the transformation of IDP policy - from a humanitarian-compensatory to an integration-development model.

The analytical part of the work provides a retrospective analysis of the dynamics of internal displacement in Ukraine in 2014–2025, based on official data from the International Organization for Migration (IOM), the Ministry of Social Policy of Ukraine, and UNHCR. The work reveals changes in the socio-demographic structure of IDPs and identifies key trends.

The analysis of state programs and strategies for supporting IDPs, in particular the State Policy Strategy on Internal Displacement for the period until 2025, made it possible to establish that, despite the declared interagency coordination, in practice, fragmentation of management processes, limited housing programs, and uneven implementation of social services in the regions persist.

It was found that the current model of public administration in the field of IDPs remains predominantly compensatory and humanitarian, focused on short-term support, and instead requires a transition to an integration and development model that would combine the principles of sustainability, decentralization, innovation and community participation.

A separate section is devoted to the study of international practices of IDP integration, where the experience of Turkey, Germany, Canada, Sweden, Colombia and Georgia is analyzed. The work systematizes foreign models of public administration in the field of IDPs: 1) an integration-centered model (Sweden, Canada), which focuses on employment, education, cultural adaptation; 2) an institutional-decentralized model (Germany, Turkey), which is based on cooperation between central government and municipalities; 3) a social-compensatory model (Colombia, Georgia), focused on housing restoration and legal protection.

As a result of the comparative analysis, the possibility of adapting successful practices to Ukrainian conditions was substantiated, in particular: the introduction of multifunctional integration centers; the expansion of grant support programs for IDP self-employment; the creation of regional IDP councils under local self-government bodies.

The paper proposes an author's model of public management in the field of IDPs, which involves a combination of vertical (state) and horizontal (public, municipal) interaction; the use of digital management tools; the development of public-private partnerships in the field of housing policy; and ensuring systematic monitoring of the effectiveness of integration programs.

The developed model is based on four fundamental principles: integration

(combining social, legal, educational, medical and labor policies into a single management system); participatory (involving IDPs in decision-making processes and monitoring the implementation of policies); flexibility (the possibility of adapting policies to changes in the security, demographic or economic situation); decentralization (transfer of powers to communities for prompt response to local needs of IDPs).

The scientific novelty of the study lies in the formation of a holistic concept of public administration in the field of internal displacement in Ukraine, which synthesizes international experience and offers a new integration paradigm of state policy.

The practical significance of the work lies in the possibility of using the obtained results in the activities of central and local executive bodies, territorial communities, international donor programs and non-governmental organizations. The developed proposals can be applied in the development of the National Strategy for IDP Integration, regional recovery programs, local development strategies, as well as in the training of specialists in public administration, social policy and administration.

Keywords: internally displaced persons, public administration, public policy, social integration, digital services, decentralization, public-private partnership, international experience, institutional coordination, IDP integration strategy.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ПОТРЕБ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	7
1.1 Сутність поняття внутрішньо переміщених осіб у науковій літературі та законодавстві.....	7
1.2 Нормативно-правове регулювання державної політики щодо ВПО в Україні	13
1.3. Міжнародні стандарти та досвід публічного управління у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб	20
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	28
2.1 ВПО в Україні: динаміка та структура після 2014 і 2022 рр.	28
2.2. Основні проблеми ВПО: соціально-економічні, правові та інтеграційні аспекти.....	36
2.3 Ефективність державних програм і стратегій підтримки ВПО: досягнення та недоліки	44
РОЗДІЛ 3 МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ВПО ТА ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ	48
3.1 Зарубіжні моделі підтримки ВПО: огляд практик соціального, економічного та правового регулювання	48
3.2. Шляхи запозичення та перспективи застосування міжнародного досвіду в Україні: інституційні, нормативні та управлінські аспекти	59
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81

ВСТУП

У сучасних умовах повномасштабної війни в Україні проблема інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) набула критичного значення як у гуманітарному, так і в управлінському вимірі. Станом на 2025 рік мільйони громадян залишаються переміщеними в межах країни, що потребує від держави ефективної, довгострокової та скоординованої політики підтримки. Проте існуючі механізми виявляються фрагментованими, непослідовними та переважно кризового характеру, що обумовлює необхідність пошуку нових інституційних і політичних рішень. *Актуальність теми* дослідження обумовлюється безпрецедентними масштабами внутрішнього переміщення внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, що призвело до системного навантаження на публічну адміністрацію, соціальні сервіси та локальні спільноти. Проблематика інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) стала одним із ключових напрямів державної політики та предметом уваги міжнародної спільноти. У цих умовах зростає потреба в науково обґрунтованих підходах до формування цілісної стратегії інтеграції ВПО, заснованої на вивченні ефективних практик та механізмів, апробованих в інших країнах.

У вітчизняному науковому дискурсі низка дослідників зробили вагомий внесок у вивчення правового статусу та соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, І. С. Басова розкриває проблеми реалізації права соціального забезпечення ВПО в контексті українського законодавства, Н. С. Ісаєва аналізує труднощі правового статусу цієї категорії населення в умовах збройного конфлікту, а Л. Р. Наливайко у співавторстві з А. Ф. Орешковою, Є. В. Мінаковою досліджує механізми інтеграції ВПО в умовах децентралізації, розробляє пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового забезпечення на місцевому рівні. Значна увага також приділяється питанням соціальної адаптації, житлової політики (С. О. Комнатний), адміністративно-правового статусу (К. О. Крахмальова,

В. І. Михайловський), соціального самопочуття та інтеграційної спроможності громад (С. М. Бубняк, Т. О. Проценко, М. П. Кобець).

Міжнародний науковий доробок представлений працями таких визнаних дослідників, як Е. Ферріс, М. Онораті, Е. Муні, а також інституційними аналітичними звітами ІОМ, UNHCR, Council of Europe, які надають обґрунтовані рекомендації щодо забезпечення сталих рішень для ВПО. Вагоме місце посідає досвід Колумбії, Грузії, Туреччини та Швеції у питаннях житлової політики, цифрового адміністрування, міжвідомчої координації та партисипативного управління (Cordero L., Chikhladze N., Hemmaty M. та ін.). Практики, реалізовані в межах програм ЄС, Світового банку та агенцій ООН, становлять цінний ресурс для розробки стратегічної моделі інтеграції ВПО в Україні з урахуванням локального контексту.

Незважаючи на існуючу теоретичну базу, залишається потреба в інтегративному підході до вивчення можливостей адаптації зарубіжних моделей підтримки ВПО до українських реалій – із урахуванням нових викликів повоєнного відновлення, бюджетних обмежень, цифрової трансформації та інституційної нестабільності. Саме це зумовлює наукову й практичну значущість обраної теми.

Об'єктом дослідження виступає система публічної політики у сфері підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Предметом дослідження є механізми адаптації міжнародного досвіду до українського контексту з метою підвищення ефективності державної політики інтеграції ВПО.

Метою магістерської кваліфікаційної роботи є обґрунтування можливостей адаптації успішних зарубіжних моделей підтримки ВПО в умовах України та формулювання практичних рекомендацій щодо удосконалення відповідної державної політики.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі завдання:

- з'ясувати сутність поняття внутрішньо переміщених осіб у науковій літературі та законодавстві;
- проаналізувати нормативно-правове регулювання державної політики щодо ВПО в Україні;
- дослідити міжнародні стандарти та досвід публічного управління у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб;
- розглянути динаміку та структуру ВПО в Україні після 2014 і 2022 рр.;
- з'ясувати основні проблеми ВПО (соціально-економічні, правові та інтеграційні аспекти);
- проаналізувати ефективність державних програм і стратегій підтримки ВПО, визначити основні досягнення та недоліки;
- дослідити зарубіжні моделі підтримки ВПО, охарактеризувати міжнародні підходи до інтеграції внутрішньо переміщених осіб (на прикладі країн Європи, Азії, Південної Америки);
- запропонувати інституційні, нормативні та управлінські рішення на основі узагальнення міжнародного досвіду та сформулювати стратегічні напрями побудови сталого механізму інтеграції ВПО в Україні.

У процесі дослідження використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів. Метод системного аналізу застосовано для вивчення політичної архітектури підтримки ВПО. Метод порівняльного аналізу дозволив зіставити іноземні моделі інтеграційної політики (зокрема в Німеччині, Швеції, Туреччині, Канаді, Колумбії) та визначити їх релевантність для України. Метод кейс-стаді використано для глибокого аналізу окремих прикладів політик (наприклад, GöçNet, Integrationskurse, локальні плани Колумбії). Метод експертного інтерв'ю та верифікації джерел допоміг підвищити надійність отриманих результатів. Метод аналогії застосовано для формування рекомендацій у сфері житлової політики, зайнятості, освіти та правового захисту ВПО.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані при розробці стратегічних документів у сфері інтеграції ВПО, вдосконаленні нормативно-правової бази, формуванні муніципальних програм підтримки, а також у рамках навчальних програм з публічного управління, соціальної політики, державного менеджменту. Запропоновані рішення також мають потенціал для пілотного впровадження в окремих громадах, що приймають значну кількість переміщених осіб.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 89 сторінок друкованого тексту. Список використаних джерел включає 78 найменувань, зокрема нормативно-правові акти, аналітичні звіти, наукові публікації українських та зарубіжних дослідників.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ПОТРЕБ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1 Сутність поняття внутрішньо переміщених осіб у науковій літературі та законодавстві

Поняття «внутрішньо переміщена особа» (ВПО) сформувалося як окрема правова та політико-гуманітарна категорія у другій половині XX століття. Його поява була зумовлена трансформацією природи збройних конфліктів: якщо раніше вони здебільшого мали міждержавний характер і призводили до зростання кількості біженців, то наприкінці XX століття домінуючими стали внутрішні конфлікти, які спричиняли масове переміщення населення всередині національних кордонів [72].

Особливо гостро це явище проявилось під час збройних конфліктів у Руанді, колишній Югославії, Сомалі, Судані та на Кавказі, коли мільйони осіб були змушені покинути свої домівки, однак не отримали статусу біженців, а отже, не мали міжнародно визнаних гарантій захисту [59]. Саме це зумовило потребу в чіткому міжнародному визначенні такої категорії населення.

Вперше визначення «внутрішньо переміщена особа» було закріплено у Керівних принципах з питань внутрішнього переміщення, ухвалених ООН у 1998 році. Згідно з цими принципами, ВПО – це особи або групи осіб, які були змушені залишити свої домівки внаслідок або з метою уникнення збройних конфліктів, масових порушень прав людини чи надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру, але при цьому не перетнули міжнародно визнаних державних кордонів [60]. Важливою ознакою ВПО є те, що вони залишаються в межах своєї держави та продовжують перебувати під її юрисдикцією, на відміну від біженців, які користуються міжнародним захистом. Таким чином, на державу, на

території якої відбулося переміщення, покладається основна відповідальність за забезпечення прав і свобод ВПО.

Важливо підкреслити, що термін «внутрішньо переміщені особи» (*internally displaced persons*) є наразі єдиною загальновизнаною категорією в межах міжнародного права [7]. У контексті посилення євроінтеграційного курсу України доцільним є використання саме цього поняття як у національному законодавстві, так і в теоретико-правовому дискурсі.

У науковому та нормативно-правовому дискурсах внутрішньо переміщені особи нерідко ототожнюються з категорією вимушених переселенців. Однак їхня відмінність полягає в тому, що внутрішньо переміщені особи залишаються в межах території своєї держави та, відповідно, перебувають під її юрисдикцією й можуть розраховувати на державний захист. Саме на цьому акцентують увагу С. Кухтик та Ю. Деркаченко, підкреслюючи, що ключовим чинником при кваліфікації особи як ВПО є не лише факт переміщення, а й збереження зв'язку з державою громадянської належності [17].

У науковому дискурсі дослідники акцентують увагу на важливості чіткого та обґрунтованого визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» як у теоретичному вимірі, так і в межах національного законодавства. Такий підхід, на їхню думку, має принципове значення з огляду на два ключові аспекти. По-перше, коректне визначення цього поняття дозволяє точно окреслити коло осіб, які потребують особливого правового захисту, додаткових гарантій і прав з урахуванням специфіки їхнього переміщення та особливих потреб, а також встановлює відповідні обов'язки, зокрема з метою запобігання можливим зловживанням. По-друге, міжнародно-правові зобов'язання України зумовлюють потребу у гармонізації національної нормативно-правової бази із загальновизнаними міжнародними стандартами у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб [17]. У цьому контексті актуалізується необхідність концептуального перегляду й уточнення понятійно-категоріального апарату, з

опорою на наукові напрацювання. Наприклад, Л. Жванко вбачає специфіку внутрішньо переміщених осіб у тому, що, залишаючись на території власної держави, вони формально перебувають під її юрисдикцією, навіть якщо держава фактично не має змоги реалізовувати свої захисні функції [5]. Такий підхід є релевантним, однак потребує розширення: до категорії ВПО, відповідно до чинного українського законодавства, можуть належати не лише громадяни, а й іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні.

Деякі дослідники наголошують на територіальному та соціально-економічному аспектах внутрішнього переміщення. Так, М. Кобець вважає, що до ВПО можуть бути віднесені не лише особи, які мали зареєстроване місце проживання у зоні конфлікту, а й ті, хто працював там, мав нерухомість чи інші правові або фактичні зв'язки з відповідною територією [9]. Зі свого боку, М. Контат Хікель формулює це поняття крізь призму примусового переміщення в межах країни внаслідок збройних конфліктів або внутрішніх заворушень [51].

Узагальнюючи підходи, М. Сірант робить акцент на тому, що внутрішньо переміщеними можуть бути особи, які залишають місце свого проживання в межах однієї держави через обставини, що створюють реальну загрозу життю, здоров'ю або нормальному існуванню – незалежно від того, чи йдеться про збройний конфлікт, техногенну катастрофу або інші форс-мажорні чинники [39].

Таким чином, аналіз наведених підходів свідчить про відсутність єдиного, усталеного визначення поняття «внутрішньо переміщена особа», що обумовлює потребу у його подальшій науковій конкретизації та вдосконаленні нормативного закріплення з урахуванням як міжнародних стандартів, так і національного контексту.

Варто звернути увагу на комплексний підхід до визначення поняття внутрішньо переміщеної особи, запропонований Л. Наливайко та А. Орешковою. Автори акцентують увагу на широкому спектрі ознак, які можуть слугувати підставами для визнання особи внутрішньо переміщеною. До цієї категорії вони

зараховують не лише громадян України, але й іноземців та осіб без громадянства, що перебувають на території України на законних підставах і мають право на постійне проживання.

Ключовим критерієм, за їхнім підходом, є примусовий характер залишення місця постійного проживання в межах міжнародно визнаних кордонів України. Причини такого переміщення можуть бути надзвичайно різноманітними – від страху перед переслідуванням або загрозою життю, свободі та безпеці (як самих осіб, так і членів їхніх родин), до неможливості реалізувати свої права внаслідок військових дій, зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, систематичних порушень прав людини чи надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру [21].

Таким чином, запропоноване визначення ґрунтується на багатофакторному аналізі причин та умов переміщення, що дозволяє врахувати специфіку кожного конкретного випадку та надає ширші можливості для правового захисту осіб, які постраждали від вимушеного переселення.

У спектрі наукових позицій слід також виокремити визначення, запропоноване Н. Ісаєвою, яка розглядає внутрішньо переміщену особу як фізичну особу, що на законних підставах перебувала на території України та була змушена залишити місце свого постійного проживання в межах державних кордонів. Причини такого переміщення, за авторкою, мають надзвичайно широкий спектр і охоплюють як вплив, так і потенційну загрозу впливу масових збройних конфліктів, що виникають на ґрунті етнічних, расових, релігійних, політичних або інших суперечностей. Окрім того, підставами можуть бути збройні дії, надзвичайні ситуації, а також катастрофи природного або техногенного походження [7].

Таке визначення заслуговує на увагу завдяки спробі універсалізувати категорію внутрішньо переміщеної особи шляхом включення не лише фактичного переміщення, але й передумов для його здійснення, що є надзвичайно важливим з точки зору превентивного правового регулювання.

Серед сучасних наукових підходів варто відзначити визначення, запропоноване В. Михайловським, який характеризує внутрішньо переміщену особу як громадянина України, іноземця або особу без громадянства, що перебуває на території держави на законних підставах і була змушена або вимушена залишити своє житло чи постійне місце проживання. Причинами такого переміщення, на думку автора, можуть виступати: збройний конфлікт, систематичне насильство, грубі порушення прав людини, природні або техногенні катастрофи, іноземна окупація, порушення міжнародного гуманітарного права, а також інші обставини, що виникають унаслідок попередніх кризових ситуацій і здатні кардинально змінити суспільний порядок [18].

Таке визначення охоплює широкий спектр обставин, які можуть спонукати до внутрішнього переміщення, і, безумовно, заслуговує на увагу як комплексна спроба узагальнити ознаки цього явища. Водночас варто зауважити, що наведена дефініція є дещо перевантаженою описовими деталями, частину з яких доцільніше було б розглядати як характерні риси чи елементи правового статусу ВПО, а не як складові самого визначення. Це ускладнює її практичне застосування в юридичному полі, зокрема при правовій кваліфікації статусу особи.

Хоча в Україні, як і в багатьох інших державах, внутрішнє переміщення осіб з причин непереборної сили існувало й раніше, проте термін «внутрішньо переміщена особа» отримав офіційне закріплення у законодавстві лише після подій 2014 року. У зв'язку з цим, особливої актуальності набуло питання аналізу досвіду зарубіжних країн щодо правового врегулювання подібних ситуацій. Відтак, доцільно звернутися до нормативно-правових актів іноземних держав, які регулюють механізми внутрішнього переміщення.

У чинному законодавстві України правовий статус ВПО визначено Законом «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 2014 року. Відповідно до нього, внутрішньо переміщеною особою визнається не лише громадянин України, а й іноземець або особа без громадянства, яка на законних

підставах перебуває в Україні та має право на постійне проживання. Ключовими підставами для переміщення визначено збройний конфлікт, тимчасову окупацію, прояви насильства, порушення прав людини, а також надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру [29]. Українське визначення вирізняється широким колом суб'єктів і комплексним переліком причин переміщення, що охоплюють не лише безпекові, а й гуманітарні фактори.

Натомість Закон Грузії «Про статус внутрішньо переміщеної особи – біженця» (1996 р.) застосовує вже звужене тлумачення. Він стосується виключно громадян Грузії, які змушені залишити свої домівки внаслідок окупації, іноземної агресії або міжетнічних конфліктів, залишаючись при цьому в межах країни [49]. У цьому контексті закон не передбачає інклюзії іноземців чи осіб без громадянства і фокусується винятково на політичних і воєнних причинах переміщення, не охоплюючи, наприклад, надзвичайні ситуації або екологічні катастрофи. Водночас, поєднання у визначенні понять «внутрішньо переміщена особа» та «біженець» може створювати правову невизначеність, адже ці категорії регулюються різними міжнародними правовими актами.

У Законі Колумбії № 387 від 1997 року застосовано ширший соціальний підхід до розуміння внутрішнього переміщення. Визначення ВПО не обмежується національністю суб'єкта та ґрунтується на факті вимушеного залишення місця проживання через збройний конфлікт, насильство, загрози життю чи масові порушення прав людини [50].

У законодавстві Республіки Сербія поняття «переміщені особи» використовується в контексті громадян Боснії і Герцеговини, які були змушені переміститися на територію Республіки Сербської внаслідок збройного конфлікту, переслідувань або системних порушень прав [48]. На відміну від інших розглянутих країн, тут йдеться не про внутрішнє переміщення в межах однієї держави, а про переміщення на територію іншого суб'єкта в рамках колишньої єдиної юрисдикції (Югославії). Закон акцентує не лише на факті переміщення, а й на неможливості

особи повернутися до місця свого попереднього проживання. Таким чином, сербське законодавство має міждержавну специфіку, де статус переміщеної особи не обмежується громадянством Сербії, але й не є класичним прикладом внутрішнього переміщення у сучасному міжнародному розумінні цього терміна.

Аналіз наведених підходів дозволяє зробити висновок, що в науковому та нормативно-правовому дискурсі відсутнє єдине, усталене визначення поняття «внутрішньо переміщена особа». Дослідники по-різному акцентують на ключових елементах цього явища – суб'єктному складі, підставах переміщення, географічних межах та правових наслідках. Значна частина авторів (С. Кухтик, Ю. Деркаченко; Л. Жванко; В. Михайловський) підкреслюють важливість збереження особою правового зв'язку з державою, а також залежність статусу ВПО від форс-мажорних обставин: збройного конфлікту, окупації, переслідувань чи катастроф. Інші підходи (М. Кобець, М. Сірант) акцентують увагу на соціально-економічних зв'язках особи з територією конфлікту або на самій загрозі безпеці як ключовому факторі переміщення.

Вивчення правових підходів до визначення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у законодавстві різних держав засвідчує суттєві відмінності у змістовному наповненні цієї правової категорії, що зумовлено як національними правовими традиціями, так і контекстом виникнення масового внутрішнього переміщення в кожній із країн.

1.2 Нормативно-правове регулювання державної політики щодо ВПО в Україні

Правове регулювання питань, пов'язаних із внутрішнім переміщенням осіб в Україні, здійснюється на основі норм Конституції України, спеціального законодавства, підзаконних нормативно-правових актів, а також міжнародних документів ратифікованих Україною. Система нормативного забезпечення охоплює

як основоположні конституційні гарантії, так і спеціальні механізми реалізації державної політики щодо ВПО.

Конституція України гарантує кожному громадянину право на свободу пересування, вибір місця проживання та захист від незаконного позбавлення житла. Зокрема, стаття 33 Основного Закону передбачає: «Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання...» [12].

Крім того, стаття 47 Конституції України гарантує право кожного на житло та передбачає, що «держава створює умови, за яких кожен громадянин матиме можливість побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду» [12]. У контексті переміщення ці норми є ключовими, оскільки забезпечують правову підставу для державної підтримки внутрішньо переміщених осіб у забезпеченні їх базових життєвих потреб, зокрема право на дах над головою.

Конституційна норма статті 22 закріплює принцип недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, навіть у випадку прийняття нових законів або внесення змін до чинних [12]. Це має важливе значення в умовах, коли права ВПО можуть опинитися під загрозою через нестабільну ситуацію в державі.

Одним із базових нормативно-правових актів, що врегульовує правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні, є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». У межах цього Закону закріплено процедуру обліку ВПО, визначено спектр їхніх прав і обов'язків, а також передбачено інструменти державної допомоги й соціального захисту [29]. Особливої уваги заслуговує положення про забезпечення рівності у правах між внутрішньо переміщеними особами та іншими громадянами України, зокрема щодо доступу до системи соціального забезпечення, медичних послуг, освіти та можливостей працевлаштування. Зазначені положення створюють фундамент для розбудови комплексної державної політики у цій сфері [29].

Водночас процес реалізації цих прав та гарантій вимагає активної участі органів місцевого самоврядування. Відповідно до положень Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», місцеві ради наділені повноваженнями у сфері соціального захисту населення, що дозволяє їм ініціювати та впроваджувати цільові програми підтримки ВПО, спрямовані на надання житла, доступу до соціальних послуг та створенні умов для інтеграції в приймаючі громади [30].

Комплементарно до цього, Закон України «Про соціальні послуги» деталізує механізми надання адресної допомоги, що охоплює широкий спектр послуг, включно із соціальною адаптацією, психологічною підтримкою та сприянням працевлаштуванню [31]. Такий підхід сприяє створенню умов для повноцінного включення внутрішньо переміщених осіб у соціально-економічне життя суспільства.

З метою імплементації норм зазначених законів Кабінет Міністрів України та Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України розробляють відповідні підзаконні акти, які конкретизують процедури реєстрації ВПО, обліку, надання матеріальної допомоги та забезпечення житлом. Таким чином, система нормативно-правового регулювання у сфері захисту прав ВПО в Україні є багаторівневою та комплексною, поєднуючи законодавчі норми з практичними механізмами їх реалізації.

Одним із ключових інструментів оперативного реагування держави на нові обставини стала Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332, яка запровадила механізм щомісячної адресної грошової допомоги ВПО. Цей акт конкретизує умови отримання виплат, їхній розмір та перелік категорій осіб, що мають на них право, забезпечуючи тим самим адресність і своєчасність соціальної підтримки [34].

Водночас ефективне функціонування системи соціального захисту ВПО забезпечується також іншими постановами Кабінету Міністрів України, зокрема тими, що регулюють порядок обліку переміщених осіб, умови призначення

соціальних виплат, доступ до пенсійного забезпечення та забезпечення житлом. Зокрема, Постанова КМУ від 1 жовтня 2014 року № 509 започаткувала єдину систему обліку ВПО, яка стала підґрунтям для подальшого формування державної політики у цій сфері. Її положення забезпечують узгодженість у процесах реєстрації та адміністрування допомоги. [33].

З метою захисту соціальних прав переміщених осіб у сфері пенсійного забезпечення та доступу до соціальних послуг, Постанова КМУ від 5 листопада 2014 року № 637 передбачає процедуру переведення виплат і надання послуг за новим місцем проживання ВПО. Такі нормативні акти мають велике практичне значення, оскільки дозволяють адаптувати систему соціального забезпечення до потреб осіб, які опинились у ситуації вимушеного переміщення [32].

З метою контролю за цільовим використанням бюджетних ресурсів було ухвалено Постанову КМУ від 8 червня 2016 року № 365, якою визначено механізми перевірки фактичного місця проживання ВПО. Попри певні застереження з боку правозахисних організацій, положення цього акту й надалі застосовуються як елемент верифікації потреб отримувачів соціальної допомоги [4].

У сфері забезпечення житлом варто згадати Постанову Кабінету Міністрів України від 26 червня 2019 року № 582, яка затверджує порядок формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб. Цей документ визначає механізми надання житлових приміщень у тимчасове користування, що має важливе значення для забезпечення права на житло для найвразливіших категорій ВПО [35].

Водночас українська правова система щодо внутрішнього переміщення не функціонує ізольовано, а розвивається в тісному зв'язку з міжнародними стандартами. Значний вплив на формування національної правової системи щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб мають міжнародні нормативно-правові акти. Україна як суб'єкт міжнародного права є стороною низки міжнародних договорів та конвенцій, які прямо або опосередковано регламентують правовий

статус осіб, змушених залишити місце свого проживання через обставини форс-мажорного характеру.

Зокрема, Конвенція про статус біженців 1951 року та Протокол до неї 1967 року закріплюють основоположні норми захисту прав осіб, які залишили місце свого постійного проживання через переслідування, конфлікти чи насильство. Попри те, що ці акти в основному стосуються осіб, які перетнули міжнародний кордон, вони містять принципи, що можуть бути застосовані також до внутрішньо переміщених осіб – зокрема в частині недискримінації, забезпечення базових прав, захисту від повернення у небезпечні умови (принцип *non-refoulement*) тощо [13].

Важливим міжнародним документом, що безпосередньо стосується саме внутрішнього переміщення, є «Керівні принципи щодо внутрішнього переміщення», схвалені в рамках Резолюції Генеральної Асамблеї ООН. Цей документ визначає правовий статус ВПО, встановлює базові стандарти їх захисту, включаючи право на безпечне переміщення, доступ до гуманітарної допомоги, захист житла, приватності, ідентичності, освіти та охорони здоров'я [42]. Хоча Керівні принципи не мають обов'язкового юридичного характеру, вони відіграють роль своєрідного еталону у процесі розробки та вдосконалення національного законодавства, зокрема в Україні.

Імплементация Керівних принципів ООН в Україні забезпечує відповідність національного правового поля міжнародним зобов'язанням держави у сфері прав людини, дозволяє формувати передбачувану політику у сфері внутрішнього переміщення та сприяє налагодженню ефективної взаємодії з міжнародними партнерами – зокрема, Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Міжнародною організацією з міграції (МОМ), Міжнародним Комітетом Червоного Хреста та іншими гуманітарними структурами.

Державна політика України у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб має комплексний характер і реалізується через поєднання норм Конституції, спеціальних законів, міжнародних стандартів та підзаконних нормативно-правових

актів. Важливу роль у цьому процесі відіграє не лише центральна влада, а й органи місцевого самоврядування, які з огляду на наближеність до потреб громади, відіграють провідну роль у реалізації програм соціального захисту, адаптації та інтеграції ВПО, але попри формування досить розгалуженої системи законодавчого та нормативно-правового забезпечення державної політики у сфері захисту прав ВПО, її практична імплементація залишається нерівномірною та проблемною на різних рівнях управління. Вітчизняні й міжнародні експертні аналітичні огляди відзначають низку ключових прогалин, які суттєво знижують ефективність реалізації політики щодо ВПО [22].

Однією з головних проблем є відсутність скоординованої вертикалі управління між центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Незважаючи на формальне делегування повноважень, місцева влада часто не має достатніх ресурсів, а також інституційної спроможності для реалізації політик, спрямованих на підтримку ВПО. Як наслідок – існує суттєвий розрив між національними стратегічними документами й реальним виконанням завдань на місцях, що відзначається як у національних звітах, так і в міжнародних оглядах. [23].

Система соціальних виплат для ВПО, запроваджена постановами Кабінету Міністрів України, довела свою гнучкість у період пікових хвиль переміщення. Проте зміни умов отримання допомоги, періодичні обмеження та відсутність стабільних механізмів фінансування призводять до нерівного доступу до допомоги та зниження її ефективності для найбільш уразливих груп населення [26]. Експертні звіти Міжнародної організації з міграції (МОМ) підкреслюють потребу у більш чіткому механізмі таргетування та довгостроковому фінансуванні [74].

Проблема житла залишається однією з найгостріших для ВПО. Більшість нормативних актів забезпечують короткотермінову підтримку (тимчасове розміщення, компенсація оренди тощо), однак не створюють сталих механізмів забезпечення довготривалим житлом. Відсутність комплексного житлового

законодавства для ВПО, недостатність цільових бюджетних програм та слабе залучення інвестицій створюють системну прогалину у політиці [41].

Окрему увагу експерти приділяють проблемам захисту прав уразливих категорій серед ВПО – осіб з інвалідністю, літніх людей, дітей та багатодітних сімей. Законодавчі гарантії в цій сфері фрагментарні, а практика їх реалізації залежить від наявних місцевих ресурсів. Відсутність цільових механізмів посилює соціальну нерівність та ускладнює інтеграцію цих груп у приймаючі громади [71].

Нормативно-правове регулювання державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні має розгалужену структуру, яка включає конституційні гарантії, спеціальний закон, численні підзаконні акти, стратегічні документи та міжнародні стандарти. Ця система забезпечує правову основу для захисту прав ВПО, регламентує механізми обліку, соціальної підтримки, інтеграції та відновлення. Важливою рисою сучасного етапу розвитку нормативної бази є її динамізм та адаптивність, що дозволяє швидко реагувати на зміни безпекової та соціальної ситуації в країні.

Водночас на практиці реалізація політики щодо ВПО в Україні стикається з низкою викликів, серед яких варто виокремити фрагментарність функціонального розподілу між органами влади, нестачу кадрових і матеріальних ресурсів, слабку взаємодію між різними рівнями управління, а також відсутність єдиного підходу до моніторингу потреб і ситуації ВПО на територіях громад. Експертні дослідження вказують на необхідність покращення координаційної ролі центральних органів влади, зміцнення спроможностей органів місцевого самоврядування та розширення залучення самих ВПО до процесу прийняття рішень [71].

1.3. Міжнародні стандарти та досвід публічного управління у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб

Поняття та механізми захисту прав ВПО сформувалися на стику міжнародного гуманітарного, правозахисного та публічно-управлінського права у другій половині XX століття. На відміну від біженців, які з 1951 року охоплюються Конвенцією про статус біженців та мають чітко визначений міжнародно-правовий режим, ВПО тривалий час не мали окремого міжнародного регулювання. Вони залишалися під виключною юрисдикцією своїх держав, що часто означало відсутність реальних гарантій захисту [59].

Ситуація змінилася після різкого зростання кількості внутрішньо переміщених осіб у світі наприкінці 1980–1990-х років. За даними МОМ, унаслідок внутрішніх конфліктів у Руанді, Сомалі, Судані, колишній Югославії та на Кавказі кількість ВПО у світі перевищила 20 мільйонів [72]. Це спричинило необхідність вироблення єдиних міжнародних стандартів захисту та гуманітарного реагування.

Вирішальним етапом став 1998 рік, коли під егідою ООН були ухвалені Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення [60]. Вони стали своєрідним «міжнародним еталоном» у сфері публічного управління та захисту ВПО, на основі якого згодом будували свої політики десятки країн, включаючи Україну.

Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення ґрунтуються на положеннях Женевських конвенцій 1949 року, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966), Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (1966), а також резолюцій Генеральної Асамблеї ООН [42]. Хоча вони не мають обов'язкового юридичного статусу, їх визнають як «м'яке право» (soft law), що має значний політико-правовий вплив.

Керівні принципи визначають три ключові групи прав та зобов'язань:

1. Захист від примусового переміщення. Держава зобов'язана не допускати незаконного або дискримінаційного переміщення своїх громадян, за

винятком надзвичайних ситуацій. Особлива увага приділяється запобіганню колективному виселенню, захисту вразливих груп (жінок, дітей, осіб з інвалідністю, літніх людей).

2. Захист і допомога під час переміщення. ВПО повинні мати доступ до гуманітарної допомоги, охорони здоров'я, освіти, базових послуг і безпеки. Держава несе відповідальність за захист життя та гідності цих осіб, а також за забезпечення недискримінаційного доступу до всіх прав.

3. Тривалі рішення після переміщення. Держави повинні створювати умови для добровільного повернення, локальної інтеграції або переселення ВПО в інші безпечні райони країни. Цей принцип тісно пов'язаний із концепцією «довгострокових рішень» (durable solutions), яку активно просуває УВКБ ООН [42].

Україна врахувала ці положення у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII, а також у низці підзаконних актів, зокрема постановах КМУ № 505, № 509, № 637.

У доповнення до Керівних принципів щодо внутрішнього переміщення, прийнятих Організація Об'єднаних Націй (ООН), регіональні міжнародні організації – насамперед Рада Європи (РЄ) та Європейський Союз (ЄС) – розробили низку додаткових нормативно-правових актів, що формулюють загальні зобов'язання держав-учасниць у сфері прав людини, соціального захисту й інтеграції переміщених осіб.

Важливим є Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин, відкрита для підписання 1 лютого 1995 р. і чинна з 2 лютого 1998 р. (ETS No. 157). Цей документ покладає на держави-учасниці зобов'язання гарантувати рівність перед законом і захист осіб, що належать до національних меншин, забезпечувати умови для розвитку їхньої культури, мови, релігії та участі у суспільному житті [56]. Хоча прямо вона не адресована внутрішньо переміщеним особам, цей стандарт має значення для них як представників вразливих груп – через зобов'язання держави забезпечувати недискримінацію, збереження ідентичності,

підтримку культури та участі в громадському житті. В Україні відповідні положення знайшли відображення у статті 24 Конституції України, а також у Законі «Про національні меншини в Україні» від 13.12.1991 № 2494-XII.

Ключову роль відіграє Європейська соціальна хартія (1961 р.), укладена в Турині 18 жовтня 1961 р. І чинна з 26 лютого 1965 р. Ця Хартія доповнює систему гарантій прав людини Ради Європи, зокрема ті, що охоплені Європейською конвенцією з прав людини, і спрямована на захист економічних, соціальних і культурних прав: право на працю, справедливі й безпечні умови праці, достатню оплату праці, захист сім'ї, дітей, охорону здоров'я, соціальну допомогу, житло тощо [44]. Для ВПО ці права є суттєвими: забезпечення житлом, соціальними послугами, рівністю у доступі до праці і захисту від соціального виключення – всі вони мають пряме значення у контексті внутрішнього переміщення. Вплив цієї хартії помітний у вітчизняному законодавстві, зокрема у Законі України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII, та в Постановах КМУ щодо призначення грошової допомоги ВПО.

Рада Європи через свої органи, зокрема Парламентську асамблею та Комітет міністрів, ухвалила низку рекомендацій із захисту ВПО та активно працює над питаннями внутрішнього переміщення, включно з моніторингом й рекомендаціями державам щодо адаптації політик для ВПО. Ці стандарти, хоча не завжди мають форму обов'язкових договорів, створюють орієнтири для державної практики: гарантування доступу ВПО до житла, документації, соціальних послуг, уникнення дискримінації, забезпечення інтеграції приймаючих громад [74]. Україна врахувала рекомендовані стандарти у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII, а також у низці підзаконних актів, зокрема постановах КМУ № 505, № 509, № 637.

Значний внесок у формування стандартів захисту ВПО зробили також рекомендації Комітету міністрів Ради Європи, зокрема документ CM/Rec(2006)6 «Про внутрішньо переміщених осіб», який підкреслює необхідність забезпечення

реєстрації, доступу до житла, працевлаштування та медичної допомоги [54]. В українському законодавстві ці підходи знайшли втілення в розділі II Закону № 1706-VII, а також у практиці Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України через спеціалізовані програми підтримки.

Політика Європейського Союзу у сфері гуманітарного реагування на примусове переміщення ґрунтується на комплексному та міжсекторальному підході, який поєднує задоволення першочергових гуманітарних потреб із забезпеченням довгострокової інтеграції переміщених осіб. ЄС надає підтримку в таких сферах, як житло, освіта, працевлаштування, соціальна інклюзія та захист вразливих груп, а також застосовує інструменти грошової допомоги для посилення адресності підтримки. Крім того, через Директиву 2013/33/ЄС встановлюються стандарти прийому осіб, які потребують міжнародного захисту, що мають значення і для внутрішньо переміщених осіб [57]. Вказані підходи відображено у стратегічних документах України, зокрема у Стратегії інтеграції ВПО до 2025 року та Національній стратегії у сфері прав людини.

Загалом, сукупність цих стандартів формує таку модель: держави-учасниці зобов'язані створювати правове середовище, яке забезпечує захист людей, переміщених всередині країни, через гарантії недискримінації, доступу до базових прав і служб, збереження ідентичності та участі у житті громади. У національному контексті для України це означає, що внутрішньо переміщені особи мають бути включені до загальної правової системи без статусної дискримінації, їм має бути забезпечений доступ до житла, праці, освіти, соціальних та медичних послуг, а політика має передбачати тривалі рішення для інтеграції або повернення, згідно з вимогами міжнародних стандартів.

У контексті запровадження міжнародних стандартів у сфері внутрішнього переміщення осіб доцільним видається вивчення та аналіз зарубіжного досвіду їх впровадження. Такий підхід дозволяє не лише ідентифікувати ефективні механізми реалізації відповідних норм і принципів, а й врахувати специфіку соціально-

політичних, економічних та правових умов, у яких ці стандарти були адаптовані. Ознайомлення з практиками інших держав сприяє формуванню цілісного бачення можливих шляхів інтеграції міжнародно визнаних підходів у національну нормативно-правову та інституційну систему, з урахуванням потреб і викликів, характерних для внутрішньо переміщених осіб у конкретному контексті.

Характерним прикладом такої адаптації є грузинська модель реагування на внутрішнє переміщення. Одним із ключових інструментів у цій системі стало впровадження централізованої бази даних ВПО. Подальший розвиток національного законодавства засвідчує прагнення Грузії до послідовної імплементації міжнародних стандартів. Так, прийняття у 2014 році Закону «Про внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій Грузії» стало кроком до більш чіткого нормативного врегулювання прав ВПО, зокрема щодо довгострокових рішень, таких як повернення, місцева інтеграція або переселення. Додатковим елементом стало посилення соціально-економічних гарантій, що набуло подальшого розвитку в межах Державної стратегії щодо ВПО, ухваленої у 2007 році. Вона визначила інтеграцію ВПО у приймаючі громади як ключовий пріоритет, на відміну від виключної орієнтації на повернення до місць попереднього проживання [53].

Загалом, досвід Грузії демонструє послідовну імплементацію міжнародних стандартів у національну політику з питань внутрішнього переміщення. Інституційне оформлення, цифрова реєстрація, соціальний захист та інтеграційні заходи становлять цілісну модель реагування, яка може бути використана як практично значущий орієнтир для держав, що стикаються зі схожими викликами.

Після завершення громадянської війни в Боснії і Герцеговині (1992–1995 рр.) держава постала перед одним із наймасштабніших гуманітарних викликів у Європі кінця XX століття – понад два мільйони осіб були змушені покинути свої домівки, ставши внутрішньо переміщеними особами або біженцями. У відповідь на цю кризу було сформовано комплексну модель реагування, яка базувалася на принципах

міжнародного права, зокрема участі особи, добровільності, безпеки та гідності. За активної участі УВКБ ООН держава впровадила політику довгострокових рішень, що передбачала не лише добровільне повернення до місць походження, але й можливість інтеграції в інших регіонах країни [51].

Досвід Боснії і Герцеговини репрезентує комплексну постконфліктну модель політики щодо ВПО, яка інтегрує міжнародні стандарти, забезпечує право вибору та прагне довготривалих, інституційно оформлених рішень. Закон Боснії і Герцеговини «Про біженців з Боснії і Герцеговини та внутрішньо переміщених осіб» (1999 р.) закріпив право вибору між поверненням у безпечні умови або постійним проживанням в іншій частині країни, а також визначив право на реституцію майна або отримання компенсації у разі неможливості повернення. Ці положення є фундаментом забезпечення сталості рішень щодо ВПО та відповідають положенням міжнародного гуманітарного й правозахисного права [48].

До ключових елементів, що визначили ефективність боснійської моделі, належать: нормативне закріплення права вибору між поверненням та інтеграцією; активна участь міжнародних партнерів у розробці, реалізації та моніторингу програм повернення; наявність правових механізмів відновлення майнових прав.

Такий підхід може слугувати цінним практичним орієнтиром для країн, що перебувають у процесі формування або вдосконалення власної політики у сфері внутрішнього переміщення.

Федеральний уряд Німеччини сформував комплексну політику інтеграції, яка виходила за межі надання гуманітарної допомоги й охоплювала забезпечення житлом, доступ до освіти й охорони здоров'я, участь у політичному житті, а також соціальну мобільність.

Законодавчу основу інтеграційної політики становив ухвалений у 1952 році Закон про вирівнювання тягарів (Lastenausgleichsgesetz), який запровадив механізми компенсації за втрачене майно та стимулював будівництво житла для

переміщених осіб. Подальші нормативні акти гарантували переселенцям рівні права в доступі до ринку праці, житлової політики та соціальних послуг [63].

Ключовими характеристиками німецької моделі інтеграції були: нормативне визнання повноцінного членства переміщених осіб у суспільстві; централізована координація політики через федеральні структури; законодавче врегулювання компенсаційних механізмів; орієнтація на довготривале включення у соціально-економічне та політичне життя держави [61].

Таким чином, німецький досвід постає як приклад цілісної та довгострокової політики інтеграції переміщених осіб, що поєднує масштаб, інституційну спроможність та стратегію соціального включення. Ця модель зберігає високу релевантність для сучасних держав, які шукають ефективні підходи до вирішення проблем внутрішнього або зовнішнього переміщення населення.

Визначальну роль у забезпеченні стандартів правового захисту у сфері внутрішнього переміщення в Колумбії відіграв Конституційний суд, який у рішенні Т-025/2004 констатував «неконституційний стан справ» у сфері внутрішнього переміщення та зобов'язав державу забезпечити реалізацію прав ВПО – зокрема права на житло, охорону здоров'я, освіту й соціальну допомогу. Судова влада виступила як незалежний гарант прав переміщених осіб, фактично примусивши виконавчі органи до впровадження системних змін [52].

Таким чином, колумбійська модель вирізняється поєднанням чітких правових стандартів, інституційної структурованості та активного механізму судового контролю за реалізацією державних зобов'язань. Цей підхід формує цінний приклад для країн, що прагнуть запровадити ефективну, комплексну та орієнтовану на права людини політику у сфері внутрішнього переміщення.

У контексті затяжних конфліктів в Іраку та Сирії модель реагування на ситуацію з ВПО характеризується переважною залежністю від міжнародної гуманітарної допомоги за умов обмеженої спроможності національних урядів. Основну відповідальність за надання базових послуг – житла, продовольства,

охорони здоров'я, освіти – несуть міжнародні організації, зокрема УВКБ ООН, МОМ, ВПП та ЮНІСЕФ. Відсутність ефективних державних механізмів і сталих рішень зумовлює домінування тимчасових форм підтримки, що, попри забезпечення життєвих потреб, ускладнює процес соціальної інтеграції та довготривалої стабілізації. Така модель є типовою для кризових контекстів із послабленими інституціями, де гуманітарна відповідь замінює державну політику [56].

У різних країнах, залежно від історичного контексту, рівня розвитку державних інституцій та тривалості внутрішнього переміщення, реалізація політики щодо ВПО має відмінні риси. Порівняльний аналіз досвіду держав свідчить про існування принаймні трьох основних моделей реагування: інституційно-державна, гібридна (з рівною участю держави та міжнародних партнерів) і гуманітарно-донорська, що домінує в умовах слабкої державної спроможності.

Україна реалізує гібридну модель, яка базується на поєднанні державної нормативно-правової бази (Конституція, Закон № 1706-VII, підзаконні акти) та підтримки міжнародних організацій, зокрема УВКБ ООН, МОМ, ПРООН тощо. З 2014 року, а особливо після 2022 року, країна демонструє високий рівень адаптації до міжнародних стандартів, зокрема Керівних принципів ООН з питань внутрішнього переміщення [71].

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

2.1 ВПО в Україні: динаміка та структура після 2014 і 2022 рр.

Внутрішнє переміщення в Україні набуло системного характеру з початку 2014 року, коли внаслідок анексії Автономної Республіки Крим та початку збройного конфлікту на сході країни, значна кількість осіб була змушена залишити свої місця постійного проживання. Перша хвиля внутрішнього переміщення охопила весну – літо 2014 року й була зумовлена окупацією Криму та активізацією бойових дій у Донецькій і Луганській областях. До кінця 2014 року, за даними Міністерства соціальної політики України, було зареєстровано понад 1 мільйона осіб ВПО, більшість з яких – із Донецької, Луганської областей і тимчасово окупованої АР Крим [27]. Однак, за оцінками міжнародних організацій, не всі переміщені особи були зареєстровані у державній системі обліку. Міжнародна організація з міграції (МОМ) у своєму звіті за 2021 рік зазначає, що державна система обліку часто не фіксувала всіх осіб, що переїхали, особливо тих, хто не звертався по соціальні виплати. Наступні роки характеризувалися поступовим зростанням кількості зареєстрованих ВПО. Станом на початок 2022 року ця цифра перевищувала 1,4 мільйона осіб [66].

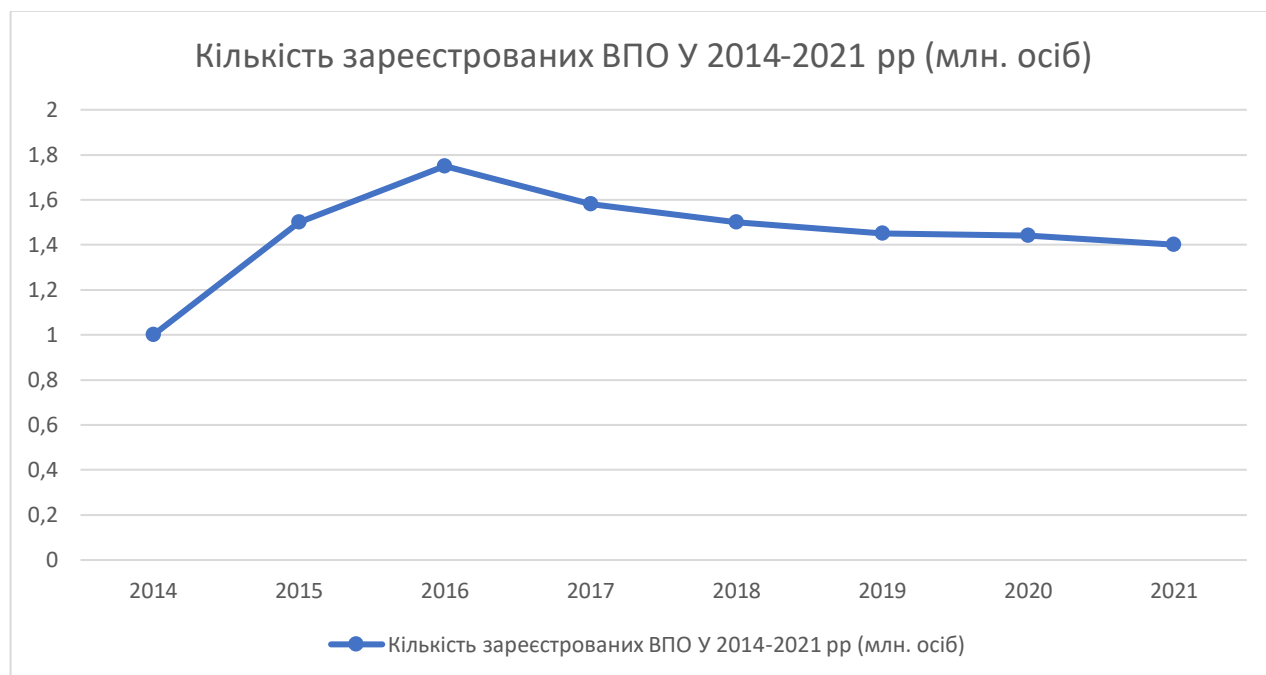
Таким чином, період 2014–2021 років характеризується масштабною внутрішньою міграцією, яка значно вплинула на демографічну, соціальну та економічну ситуацію в багатьох регіонах України.

Ця хвиля переміщення мала характер регіонального зміщення – переважно з окремих зон конфлікту в межах держави – і відрізнялася за рядом структурних ознак: переміщені особи часто залишалися в межах своєї області або в найближчих регіонах, зберігаючи зв'язки з місцем походження, і вони мали обмежену підтримку

з боку держави та міжнародних агентств у перші роки. Ця хвиля стала каталізатором формування системи державного реагування на внутрішнє переміщення осіб в Україні, зокрема через створення реєстраційних механізмів, законодавчих ініціатив та відповідних програм підтримки [27].

Діаграма 2.1

Динаміка зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні у 2014–2021 роках

У контексті географічного розміщення ВПО, основними регіонами призначення у 2014–2021 роках були Дніпропетровська, Харківська, Запорізька області та місто Київ. Значна частина ВПО також розмістилася у підконтрольних Україні районах Донецької та Луганської областей. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), на кінець 2021 року близько 13 % усіх ВПО проживали у Дніпропетровській області, 12 % – у Харківській, 9 % – у Києві [67].

Соціально-демографічна структура переміщених осіб першої хвилі мала певну специфіку. Згідно зі звітами Міжнародної організації з міграції (МОМ), переважну більшість ВПО становили жінки (59%) та особи пенсійного віку (понад 50%, також значною була частка дітей до 18 років – близько 20% [66]. Це

обумовлювалося тим, що здебільшого переміщенням охоплювалися вразливі категорії населення, зокрема жінки з дітьми та пенсіонери, які залишили зону конфлікту у пошуках безпечніших умов.

Соціальний статус ВПО першої хвилі характеризувався високим рівнем економічної вразливості. Більшість з них втратили доступ до своїх домівок, засобів для існування та соціальних гарантій. Згідно з оцінками УВКБ ООН, понад 70% внутрішньо переміщених осіб у перші роки після початку конфлікту потребували гуманітарної допомоги, зокрема житла, харчів, одягу та медичної підтримки [64].

Однак найбільша хвиля переміщення розпочалася після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у лютому 2022 року. Вже у перші місяці повномасштабної агресії кількість ВПО зросла до понад 4,9 мільйона. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ) станом на 23 червня 2022 року частка ВПО в загальному населенні становила 14 %, що еквівалентно приблизно 6,27 млн осіб [67].

Аналіз МОМ вказує, що переміщення відбувалося в усіх регіонах країни, але найбільший вплив мали східні та південні області, які зазнали найактивніших бойових дій. Наприклад, у звіті МОМ за серпень 2024 року зазначено, що найбільша кількість переселенців перебувала в Харківській області - 13 % та Дніпропетровській області - 12 %. При цьому 24 % переміщених осіб походили з Донецької області – найбільш постраждалої області за інтенсивністю бойових дій [64].

Географічний розподіл ВПО також відображає внутрішні переміщення в межах областей: у Донецькій області 90 % переселенців перемістилися в межах тієї ж області, у Харківській – 85 %, у Запорізькій – 83 % [67].

В таблиці 2.1 проілюстровано, як змінювалася географія проживання переміщених осіб після 2022 року, вказуючи на області, що стали основними місцями прихистку, а також ті, які зазнали найбільших втрат населення через вимушене переміщення [64].

Таблиця 2.1

Географічний розподіл ВПО в Україні на кінець серпня 2024 року за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ)

Область	Частка ВПО, які зараз проживають (%)	Частка ВПО, які звідти походять (%)
Харківська	13 %	8 %
Дніпропетровська	12 %	4 %
Київ (місто)	8 %	2 %
Львівська	7 %	1 %
Полтавська	6 %	2 %
Вінницька	5 %	1 %
Черкаська	4 %	1 %
Запорізька	4 %	10 %
Київська	3 %	1 %
Одеська	3 %	1 %
Інші області	35 %	69 %
Всього	100 %	100 %

Отже, агресія значно змінила картину переміщення в Україні: географія розширилась, охоплюючи практично всі регіони, а мобільність стала більш інтенсивною, що створює нові виклики для державної політики в сфері захисту й підтримки ВПО.

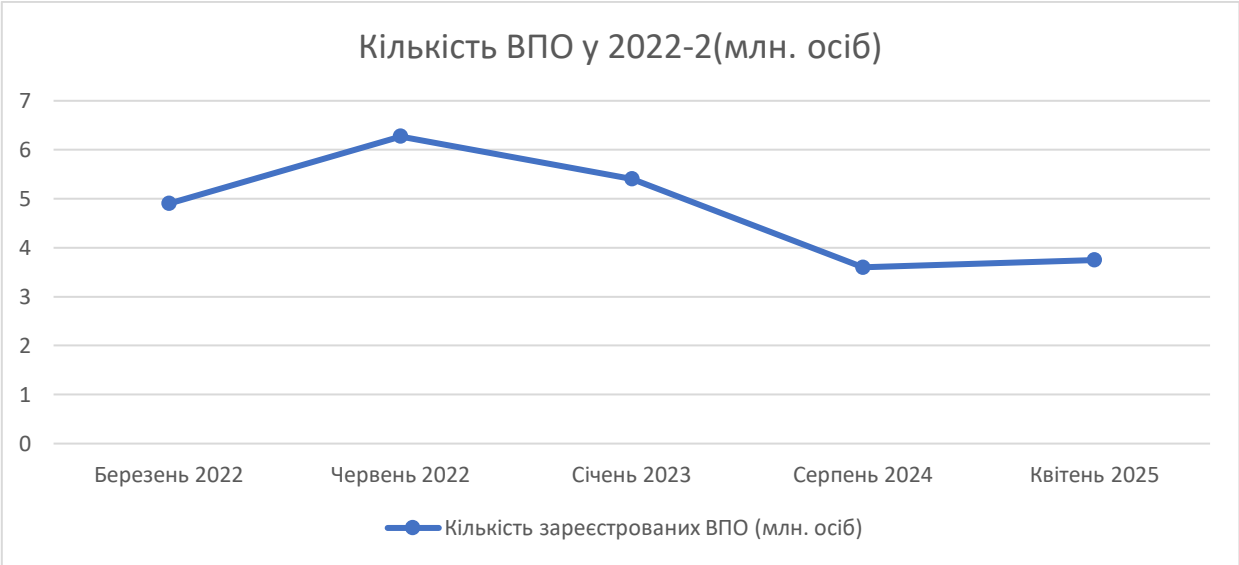
З огляду на це, ключовими рисами другої хвилі стали:

- Висока швидкість переміщень і широке географічне охоплення, що значно збільшило навантаження на регіони прийому.
- Зміни в демографічній та соціально-економічній структурі ВПО: збільшилась частка жінок, дітей, осіб похилого віку та вразливих категорій.
- Проблеми із довгостроковими рішеннями: повернення, інтеграція або переселення ще на початковій стадії були ускладнені через продовження бойових дій, руйнування житла, нестачу ресурсів.
- Потреба у гнучких інституційних механізмах реагування на масштабний дизайн переміщення, що включає реєстрацію, соціальний захист та моніторинг.

У результаті повномасштабного вторгнення з 24 лютого 2022 року значно змінилися як обсяги внутрішнього переміщення осіб (ВПО), так і напрями цих переміщень. У провідному звіті МОМ зазначено, що станом на 23 червня 2022 р. близько 6,275 млн осіб були внутрішньо переміщеними в Україні – це становило приблизно 14 % від загальної популяції країни. Динаміка змін обсягів переміщення свідчить про ранній великий стрибок: зазначається, що між 17 і 23 травня 2022 р. кількість ВПО склала понад 7 млн осіб [67]. Поява таких масштабів переміщення зумовлена поєднанням внутрішніх факторів – наростання бойових дій, руйнування житлової і критичної інфраструктури, загрози життю цивільного населення – та зовнішніх факторів: гуманітарна евакуація, міжнародна допомога, а також переміщення за межі країни, що впливало на обсяги внутрішнього переміщення. Проте аналіз МОМ станом на січень 2023 р. зафіксував зменшення кількості ВПО, які перемістились пізніше лютого 2022, до приблизно 5,4 млн. осіб, а в серпні 2024 року 3,6 млн. осіб, наприкінці квітня 2025 року ІОМ оцінює кількість ВПО в Україні приблизно у 3,75 млн. осіб, що пояснюється початком повернення частини переміщених, зміною статусу або виїздом за межі України. Ці дані підкреслюють ключову роль географії та напрямків переміщення: значний вихід із східних і південних областей – зокрема, великий відплив із регіонів, що межують із фронтом, і великим числом осіб, що виїжджали як до інших областей України, так і за кордон [64, 65]. Ці дані демонструють, що після піку внутрішнього переміщення на початку агресії цифри були дещо скориговані через чинники, такі як повернення, реєстраційні та методологічні уточнення.

Діаграма 2.2

Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні у 2022–2025 роках

У контексті повномасштабної агресії проти України існує низка суттєвих перешкод для точного обліку внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [46, 68].

Таблиця 2.2

Проблеми обліку ВПО

Недостатнє оновлення реєстрів ВПО	Через масштабність переміщень та обмежений доступ до деокупованих і тимчасово окупованих територій, актуалізація даних є ускладненою.
Невідповідність між фактичною та зареєстрованою кількістю ВПО	Частина осіб не реєструється офіційно з різних причин: відсутність документів, побоювання втрати соціальної допомоги за місцем реєстрації, незнання процедур тощо.
Застаріле програмне забезпечення та обмежений доступ до баз даних	Деякі органи соцзахисту користуються застарілими інструментами обліку або не мають доступу до єдиного реєстру.
Відсутність інтеграції між реєстраційними системами різних міністерств	Дані Мінсоцполітики, Мінреінтеграції, ДМС можуть дублюватись або суперечити одне одному.
Труднощі обліку вразливих категорій ВПО (діти, особи з інвалідністю, похилого віку)	Недостатня деталізація даних у реєстрах перешкоджає ефективному плануванню гуманітарної допомоги.

Продовження таблиці 2.2

Тимчасовий характер реєстрації та відсутність оновлень при зміні місця проживання	Багато ВПО не оновлюють інформацію про нове місце перебування, що ускладнює розподіл допомоги.
---	--

Масові та швидкі переміщення населення у відповідь на бойові дії, репресії й руйнування інфраструктури створюють ситуацію, коли традиційні механізми реєстрації не охоплюють усіх випадків – за оцінками, до третини переміщених осіб можуть залишатися не зареєстрованими [65]. Таким чином, на тлі воєнного стану система обліку ВПО стикається з викликами точності, охоплення, узгодженості та актуальності даних, що створює значні ускладнення для планування допомоги, ресурсного розподілу та розробки політики.

Перехід від конфлікту обмеженої географії до повномасштабної агресії супроводжувався трансформацією профілю ВПО: збільшення кількості, більш широкий географічний розмах, частіші повторні переміщення, а також зміни в соціально-демографічній структурі та професійному/соціальному статусі переміщених осіб.

Таблиця 2.3

Порівняльна таблиця: структура ВПО (2014–2021 та 2022–2025) [68].

Критерій	2014-2021	2022-2025
Характер конфлікту	Локалізований збройний конфлікт на Донбасі, анексія Криму	Повномасштабна агресія РФ по всій території України
Основні регіони походження ВПО	Донецька, Луганська області, АР Крим	Харківська, Херсонська, Запорізька, Донецька, Луганська, Київська, Миколаївська, Чернігівська області
Географія переміщення	Внутрішнє переміщення в межах сусідніх областей, переважно на Захід України	Широкомасштабне переміщення на великі відстані по Україні, повторні переміщення

Продовження таблиці 2.3

Кількість ВПО	~1,4 млн зареєстрованих осіб на кінець 2021 р.	Понад 3,75 млн. зареєстрованих осіб станом на квітень 2025 р.
Вікова структура	Переважають особи працездатного віку	Значна частка дітей, жінок, літніх людей
Гендерна структура	Відносно збалансована	Домінування жінок (близько 60 %)
Повторне переміщення	Рідкісне	Часте зростання частки вторинно переміщених осіб
Особливі потреби (інвалідність, хвороби)	Менш репрезентовані в статистиці	Зростання частки ВПО з інвалідністю, хронічними хворобами, психоемоційними розладами
Професійна структура	Переважають пенсіонери, безробітні, частина працівників з промисловості	Більш різноманітна, зростає частка освітян, медиків, держслужбовців, фахівців з ІТ
Соціальний статус	Високий рівень безробіття серед ВПО	Суттєві розриви в доходах, висока частка отримувачів допомоги

Своєчасний збір, систематичний аналіз і практичне використання даних про внутрішньо переміщених осіб мають ключове значення для формування ефективної державної політики. По-перше, вони є основою для планування ресурсів і розроблення програм соціального захисту, що охоплюють медичну допомогу, житлове забезпечення, освіту та працевлаштування. По-друге, аналітична інформація дозволяє прогнозувати можливі хвилі переміщення населення та своєчасно реагувати на потенційні гуманітарні кризи, забезпечуючи гнучкість управлінських рішень. Крім того, детальний аналіз даних сприяє виявленню вразливих категорій переселенців і коригуванню політик з урахуванням демографічних та соціально-економічних характеристик. Водночас моніторинг реалізації державної Стратегії щодо внутрішньо переміщених осіб на 2023–2025

роки, особливо на регіональному рівні, потребує систематичного використання актуальної статистичної інформації [71].

Наявність достовірних і репрезентативних даних також має вирішальне значення для міжнародної адвокації та залучення фінансової допомоги, адже якісна аналітика виступає вагомим аргументом у діалозі з міжнародними партнерами та донорами. Таким чином, ефективне реагування держави на виклики внутрішнього переміщення можливе лише за умови створення сталих механізмів збору, обробки та використання інформації, що стає базою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

2.2. Основні проблеми ВПО: соціально-економічні, правові та інтеграційні аспекти

Проблематика внутрішньо переміщених осіб в Україні має багатовимірний характер і охоплює соціально-економічну, правову, психологічну та інтеграційну складові, кожна з яких суттєво впливає на якість життя ВПО і стабільність приймаючих громад.

Соціально-економічні проблеми ВПО в Україні є комплексними: вони охоплюють втрату житла і доходів, бар'єри на ринку праці, складнощі з соціальним забезпеченням, обмежений доступ до медичної допомоги, а також освітні виклики для дітей. Усі ці фактори взаємодіють і поглиблюють вразливість ВПО, вимагаючи системних рішень з боку держави, громад та міжнародних організацій.

Однією з найгостріших соціально-економічних проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи (ВПО) в Україні, є втрата житла та стабільних джерел доходу. Внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України у 2022 році мільйони людей були змушені покинути свої домівки, залишивши майно, роботу та звичне середовище проживання. Переважна

частина ВПО втратила житло або не має до нього доступу через бойові дії або окупацію територій [1].

Втрата житла означає не лише відсутність фізичного простору для проживання, але й пов'язана з додатковими витратами на оренду, тимчасове поселення, логістику та забезпечення базових побутових потреб. Згідно з дослідженням МОМ, понад 27% ВПО вказали на повну втрату свого житла, тоді як інші 40% зазначили, що їхнє житло було пошкоджене або недоступне [65]. Ця ситуація створює тривале навантаження як на самих ВПО, так і на приймаючі громади.

Водночас, значна частина ВПО втратила свої робочі місця або доступ до джерел прибутку. Через зміну регіону проживання, неможливість продовжити професійну діяльність у нових умовах, брак вакансій або дискримінацію з боку роботодавців, рівень безробіття серед ВПО в Україні залишається високим. Згідно з соціологічними опитуваннями, близько 38% внутрішньо переміщених осіб не мають стабільної зайнятості, що посилює їхню економічну вразливість [2].

Особливої уваги заслуговує ситуація в сільській місцевості та малих містах, де рівень зайнятості загалом є нижчим, а конкуренція за робочі місця між місцевими мешканцями та ВПО – вищою. Економічне становище ВПО потребує цілеспрямованої політики підтримки – через програми мікрофінансування, підтримку самозайнятості, залучення до суспільно-корисних робіт тощо [2].

У результаті, одночасна втрата житла та доходу формує замкнене коло бідності, де недостатність одного ресурсу підсилює нестачу іншого. Ця проблема має не лише короткостроковий гуманітарний, а й довгостроковий соціально-економічний характер, що впливає на процеси інтеграції ВПО у нові громади та на загальну стабільність у державі.

Однією з ключових соціально-економічних проблем для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні є утруднений доступ до ринку праці – як у сенсі працевлаштування, так і в сенсі повноцінної зайнятості, адекватної освіти чи

кваліфікації. Дослідження свідчать, що рівень зайнятості серед ВПО суттєво нижчий, ніж серед непереміщених громадян. Наприклад, за даними МОМ рівень зайнятості серед ВПО працездатного віку (18-60 років) становить близько 67 % – на 6 % нижче, ніж до повномасштабного вторгнення [65].

Основними бар'єрами на цьому шляху є:

- зміна місця проживання, що призводить до розриву професійних зв'язків, непрацездатності в новому регіоні чи необхідності перекваліфікації;
- обмеженість пропозицій робочих місць у регіонах-приймаючих громадах, особливо якщо економіка цих регіонів слабша;
- складнощі із визнанням попереднього досвіду або кваліфікацій, особливо якщо ВПО переїхали з регіонів, де працювали у специфічній галузі;
- недоступність інформації про вакансії, нестача мереж професійної підтримки та адаптаційних програм.
- дискримінація чи стигматизація переміщених осіб як «тимчасових» чи «не своїх» на ринку праці.
- нестабільна або неповна зайнятість: навіть якщо ВПО знаходять роботу, вона може бути тимчасовою, невідповідною кваліфікації або з меншим рівнем оплати [3].

У звіті українського уряду відзначається, що серед опитаних ВПО 58,8 % шукають роботу недалеко від місця проживання, що підкреслює важливість географічної доступності [36].

Враховуючи ці чинники, для ефективної інтеграції ВПО на ринку праці необхідні спеціальні заходи: програми перекваліфікації, підтримка у працевлаштуванні, стимулювання роботодавців приймати ВПО, гнучкі форми зайнятості, розвиток мікро-підприємництва серед ВПО. Аналіз потреб зайнятості ВПО демонструє, що нестабільний статус та житлові умови ВПО значною мірою визначають їхню можливість доступу до праці [37].

Однією з суттєвих соціально-економічних проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи в Україні, є ускладнений доступ до належної системи соціального забезпечення – у тому числі пенсій, субсидій та державних допомог. Спеціальні виплати для ВПО не завжди покривають потреби ВПО, особливо у випадках, коли сім'я має багато членів, витрати на житло чи оренду суттєві, та коли доходи відсутні чи мінімальні. Фундаментальні складнощі пов'язані з тим, що отримання пенсій або інших державних соціальних виплат часто залежить від місця реєстрації, наявності документів, обліку та бюрократичних процедур [8]. З липня 2025 року частину функцій з нарахування соціальних виплат було передано до Пенсійного фонду України – це має спростити процес, але, на даний час, створило адаптаційні труднощі. Значна частина ВПО не мають достатньої інформації про наявні соціальні програми та механізми їх отримання, брак інформації – один із чинників, що погіршує ситуацію ВПО щодо соціального захисту [71]. В результаті – навіть за наявності державних програм – реалізація прав ВПО на соціальний захист залишається неповною, що породжує підвищену вразливість: низький дохід, нестабільне житло, залежність від допомоги, обмежені перспективи виходу із ситуації.

Усі ці фактори взаємопов'язані, і часто один чинник поглиблює інший. Таким чином, соціально-економічні проблеми ВПО не можна вирішити ізольовано – вони потребують комплексного підходу, що включає не лише фінансову допомогу, а й розвиток програм адаптації, працевлаштування, перекваліфікації, забезпечення доступу до освіти та медицини [69].

Результати аналізу свідчать про необхідність:

- продовження надання адресної допомоги;
- активної участі місцевих громад у вирішенні проблем ВПО;
- зміцнення міжсекторальної співпраці між державними органами, міжнародними організаціями та НУО;

➤ врахування потреб ВПО у стратегічних документах з відновлення та розвитку держави.

Для внутрішньо переміщених осіб процедура реєстрації місця проживання набула особливого практичного значення, оскільки від неї залежать можливості одержання соціальних виплат, державних послуг, участі в облікових та виборчих процедурах.

Щоб взятися на облік як ВПО, необхідно мати документ, що підтверджує реєстрацію місця проживання або іншим чином факт проживання на території, з якої перемістились [32]. Однак для ВПО часто виникає ситуація, коли реєстрація місця проживання змінена або не здійснена – це створює бар'єри для оформлення довідки, отримання допомоги чи участі в програмах. Ускладнення посилюються через нестабільну роботу органів реєстрації, знищення архівів, недостатність електронних баз даних. Реєстрація або оновлення адреси через застосунок Дія чи через ЦНАП є можливою, але на практиці може стикатися з технічними чи організаційними проблемами. Відсутність або невірна реєстрація місця проживання може призвести до відмови у наданні соціальних, житлових чи інших прав, що гарантуються ВПО. Це призводить до обмеження доступу до соціальних виплат і пільг, що мають характер адресної підтримки, ускладнює участь у виборах чи використання громадянських прав, доступу до житлових програм, наприклад, отримання приміщення з фонду тимчасового житла. В свою чергу, для органів місцевого самоврядування чи державних інституцій відсутність коректної реєстрації ускладнює планування ресурсів, надання послуг, а ВПО – створює додаткову невизначеність [40].

Право на житло як елемент основоположних громадянських прав набуває особливого значення у контексті внутрішнього переміщення осіб – адже багато з ВПО втратили або змушені були залишити своє житло, або ж зіткнулися із порушенням майнових прав через війну, окупацію, руйнування чи зміну місця проживання.

Згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», держава гарантує ВПО право на житло й доступ до державної підтримки, якщо вони відповідають визначеним умовам [29]. Утім, багато із цих гарантій на практиці не реалізуються або реалізуються з численними обмеженнями. Відповідно до даних Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України, на кінець 2024 року в черзі на тимчасове житло перебували понад 220 тис. ВПО. При цьому за декілька років було забезпечено житлом лише 4 236 осіб. [46]. Це свідчить про значний розрив між потребою та можливостями держави чи місцевих громад. Проблемою залишається і те, що велика частка житла для ВПО здається в оренду неофіційно – 90–95 % орендних відносин неоформлені письмово, що лишає ВПО без захисту прав орендарів. Крім того, програми для ВПО по придбанню власного житла чи компенсації за зруйноване майно часто не охоплюють велику кількість осіб (через фінансові обмеження, складність процедур, брак статистики) [41].

Багато ВПО, які залишили житло на тимчасово окупованих територіях або в зоні активних бойових дій, мають проблеми з підтвердженням права власності чи з можливістю оформити майно. Відповідно, вони не можуть скористатися програмами компенсації чи житлової підтримки [41].

Дослідження показують, що фонду соціального житла для ВПО практично немає. Наприклад, один з оглядів зазначає, що лише ~1–3 % ВПО проживають у соціальному житлі, решта – на ринку оренди [74]. Органи місцевого самоврядування не завжди мають стимули чи ресурси для створення соціального житла та забезпечення прав ВПО на житло.

Усі перераховані проблеми є причиною того, що багато ВПО залишаються в тимчасових, нестабільних житлових умовах; мають низьку мотивацію чи можливість планувати довгострокове проживання; мають обмежений доступ до економічних, соціальних ресурсів; а також відчують збільшену вразливість і невизначеність у правах та майбутньому.

Внутрішньо переміщені особи в Україні стикаються з численними проблемами у сфері документування, через бюрократичні бар'єри, які проявляються у складних процедурах подання заяв, необхідності особистої присутності, дублюванні вимог різних установ. Недостатній рівень координації між органами влади, відсутність інтегрованих баз даних та нерівномірність практик документування в регіонах призводять до затримок, відмов у наданні послуг та порушень прав ВПО [43].

Ці обставини не лише створюють значні практичні труднощі, але й формують атмосферу правової невизначеності для внутрішньо переміщених осіб, що суперечить принципам правової держави.

Однією з головних проблем реалізації прав внутрішньо переміщених осіб на локальному рівні є недостатній рівень правового захисту в громадах. Хоча національне законодавство передбачає широкий спектр гарантій для ВПО, їх реалізація значною мірою залежить від ефективності місцевої адміністрації, доступності правової допомоги та спроможності територіальних громад.

Проблеми включають обмежену кількість правових консультантів, недостатню роботу центрів безоплатної правової допомоги у сільській місцевості, а також відсутність спеціалізованих механізмів реагування на скарги та порушення прав ВПО. У багатьох випадках працівники органів місцевого самоврядування не мають відповідної підготовки або повноважень для вирішення складних правових питань ВПО [44]. Додатково, у ряді громад не існує систематичного моніторингу стану дотримання прав ВПО, а також відсутня практика залучення самих внутрішньо переміщених осіб до обговорення й формування місцевої політики. Це призводить до неврахування їх потреб у стратегічних документах, що поглиблює соціальну нерівність та виключення [43].

Таким чином, посилення правового захисту на місцях є необхідною умовою повноцінної інтеграції ВПО та реалізації їхніх прав в умовах воєнного часу.

Внутрішнє переміщення, особливо в умовах збройного конфлікту, створює значний психотравматичний навантаження на особу. Дослідження серед українських ВПО показують, що рівні стресу, тривоги та симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) суттєво вищі, ніж серед непереміщених громадян. Факторами підвищеного ризику є втрати близьких, руйнування житла, труднощі переселення, слабка соціальна підтримка, низький рівень освіти чи проживання в сільській місцевості. Наслідком цього є не лише погіршення психічного здоров'я (тривога, депресія, порушення сну), але й зниження функціональної здатності, труднощі інтеграції в новій громаді та слабша адаптація. Адаптація може бути ускладнена через нестабільність житла, відсутність соціальних зв'язків, мовні або культурні відмінності, а також через економічні та житлові невизначеності. Академічні дослідження підкреслюють, що ВПО, які мають вищу нестабільність чи недостатній соціальний капітал, мають гірші результати адаптації та вищий рівень стресу. [37]. Це означає, що адаптаційні бар'єри можуть мати довготривалі наслідки: відкладене включення до трудового ринку, соціальна ізоляція, зниження самооцінки й відчуття втрати контролю над життям.

Окрім внутрішніх психологічних навантажень, ВПО часто зазнають зовнішніх бар'єрів інтеграції: стигматизації («тимчасові», «переселенці»), відчуження або недовіри з боку приймаючих громад. Ці соціальні процеси можуть підсилювати психологічні проблеми, оскільки особа відчуває себе «іншою», поза спільнотою, зниженою у своїх правах чи можливостях. Дослідження систематично вказують, що такі соціальні чинники – відсутність належної підтримки, дискримінація, недостатня участь у громадському житті – пов'язані з гіршими психічними наслідками та нижчою резилієнтністю. Таким чином, стигматизацію і дискримінацію слід розглядати не тільки як соціальну проблему, але і як фактор ризику погіршення психічного здоров'я ВПО [37].

2.3 Ефективність державних програм і стратегій підтримки ВПО: досягнення та недоліки

Ефективність реалізації державної стратегії підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні визначається її спроможністю забезпечити належний рівень соціального захисту, житлових умов, інтеграції у громади та відновлення соціально-економічної самодостатності ВПО. Прийнята Державна стратегія щодо внутрішньо переміщених осіб на 2023–2025 роки та відповідний план заходів стали спробою систематизувати політику у цій сфері, інтегрувавши соціальні, економічні й правові аспекти у єдину рамку державного управління.

Вперше на рівні державної політики було сформовано узгоджену концепцію підтримки ВПО, яка охоплює такі напрями, як соціальний захист, забезпечення житлом, працевлаштування, освіта, медична допомога та інтеграція у громади [36]. Це дозволило перейти від фрагментарного реагування до стратегічного планування, а також запровадити механізми міжвідомчої координації. Впровадження електронних сервісів («Дія», Єдина інформаційна база даних ВПО) спростило процедури реєстрації, підтвердження статусу, подання заяв на компенсацію та участь у програмах підтримки. Завдяки цьому держава змогла зменшити кількість бюрократичних бар'єрів і прискорити надання допомоги. Значну роль у реалізації стратегії відіграють проекти, які реалізуються спільно з УВКБ ООН, МОМ, ПРООН, та Європейським Союзом. Міжнародні партнери забезпечують фінансування реконструкції житла, розвиток програм зайнятості, психосоціальну підтримку та правову допомогу. Передача частини повноважень органам місцевого самоврядування сприяла розвитку регіональних програм, орієнтованих на конкретні потреби ВПО [36].

Серед недоліків стратегії варто виокремити, обмежену результативність житлових програм. Попри наявність стратегічних документів, реальні показники забезпечення ВПО житлом залишаються вкрай низькими. За даними Міністерства

соціальної політики, сім'ї та єдності України, на кінець 2024 року у черзі на тимчасове житло перебувало понад 220 тис. осіб, при цьому, закрито лише близько 4 тис. житлових потреб [6]. Це свідчить про слабку реалізацію житлової політики та неефективність використання бюджетних і донорських коштів.

В Україні реалізується низка програм, спрямованих на задоволення житлових потреб переселенців. Серед основних механізмів – державні субвенції, пільгові кредити, програми грошової компенсації та міжнародна фінансова підтримка. Однією з наймасштабніших ініціатив є проєкт «Житло для ВПО», що реалізується за участю Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву (Держмолодьжитло) та банку розвитку KfW (Німеччина). За час роботи фонду, власним житлом завдяки цій програмі було забезпечено 40 350 українських родин. Ще 3 тис. родин були відібрані у жовтні 2025 року для отримання пільгового кредиту за програмою "Житло для ВПО". Також діють програми субсидування оренди житла, що забезпечують тимчасову підтримку до моменту придбання або отримання постійного житла [5].

Регіональний вимір політики представлений муніципальними програмами, що реалізуються за змішаним принципом «громада + донори». Зокрема, у Харківській області діє Комплексна програма підтримки ВПО на 2023–2027 роки, яка передбачає фінансування будівництва та оренди житла за участю місцевих бюджетів і міжнародних партнерів.

Попри позитивні результати, програми житлового забезпечення стикаються з низкою обмежень:

- дефіцит фінансування порівняно з реальними потребами;
- адміністративні бар'єри у доступі до кредитних програм;
- залежність від міжнародних донорів, що знижує стійкість програм;
- регіональна нерівномірність у розподілі житлового фонду [46].

Попри створення міжміністерських робочих груп, спостерігається відсутність єдиного центру управління політикою у сфері ВПО, що призводить до

дублювання повноважень між Мінсоцполітики, Мінрозвитку, Мінекономіки та військовими адміністраціями. Відсутність інтегрованої бази даних також ускладнює планування політики на основі достовірних статистичних показників [6].

Механізми соціальних виплат для ВПО залишаються переважно універсальними, а не потребоорієнтованими. Частина допомоги спрямовується без урахування фактичних умов проживання, що знижує ефективність бюджетних витрат. Грошова допомога на проживання є важливим компонентом підтримки ВПО, оскільки допомагає у переході до стабільнішого побутового стану. Водночас для підвищення ефективності програми доцільно розглянути продовження виплат або їх індексацію, диференційований підхід до сімей з більшою кількістю членів або з підвищеними витратами, а також поєднання з іншими програмами житлової та трудової інтеграції [46].

Зайнятість є основним чинником економічної незалежності переселенців. Державна політика у цій сфері орієнтована на підвищення конкурентоспроможності ВПО на ринку праці, професійне навчання та підтримку роботодавців, які наймають переселенців.

Прикладом є ініціатива «Local Employment Partnership» Міжнародної організації праці (ILO), реалізована у Київській області. Програма забезпечує консультації, курси перекваліфікації та підтримку роботодавців, які працевлаштовують ВПО [6]. Додатково УВКБ ООН (UNHCR) проводить ярмарки вакансій, тренінги з працевлаштування та програми наставництва для переселенців.

Однак, близько 38% внутрішньо переміщених осіб не мають стабільної зайнятості, та залишаються залежними від соціальних допомог, що посилює їхню економічну вразливість [65].

Психосоціальна підтримка і трудова інтеграція реалізуються переважно за рахунок міжнародних проєктів, а не системної державної політики. Відсутність сталого фінансування цих напрямів робить допомогу нерівномірною в регіональному вимірі.

Механізми консультацій із переселенцями, передбачені стратегією, реалізуються фрагментарно. Це обмежує ефективність політики інтеграції, оскільки не враховується досвід самих бенефіціарів.

Державна стратегія підтримки ВПО створила нормативну та інституційну основу для системної політики у сфері внутрішнього переміщення. Її основними досягненнями є цифровізація процесів, налагодження міжнародного партнерства та поступова децентралізація управління. Водночас ключовими недоліками залишаються низька результативність житлових програм, недостатня адресність соціальної допомоги та слабка міжвідомча координація [71].

Загалом державні програми підтримки ВПО мають високу соціальну значущість, однак їх ефективність залишається неоднорідною. Найбільш результативними є цифрові сервіси та грошові виплати, тоді як житлові та трудові програми демонструють нижчий рівень результативності через брак фінансування та координації.

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ВПО ТА ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ

3.1 Зарубіжні моделі підтримки ВПО: огляд практик соціального, економічного та правового регулювання

У контексті дослідження міжнародного досвіду публічної політики щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО), надзвичайно важливою є репрезентативність обраних кейсів. Вибір країн ґрунтувався на принципі різноманітності соціально-економічного розвитку, масштабів переміщення населення, а також характеру управлінських та правових моделей реагування на відповідні виклики. Для порівняльного аналізу було обрано Німеччину, Швецію, Грузію, Колумбію, Туреччину та Канаду як приклади держав, які розробили й реалізували ефективні підходи до підтримки ВПО у складних гуманітарних або постконфліктних умовах.

У Німеччині система житлового забезпечення для вразливих категорій населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб та осіб, що потребують притулку, базується на принципах соціальної держави, федералізму та багаторівневого управління. Після міграційної кризи 2015 року Німеччина значно модернізувала механізми розміщення і підтримки ВПО та біженців, застосувавши комплексний підхід, що поєднує муніципальне соціальне житло, державне субсидування оренди та ваучерні програми підтримки.

На первинному етапі прибуття та реєстрації внутрішньо переміщених осіб (включно з особами, які шукають захист), проживання забезпечується в центрах первинного прийому, управління якими здійснюється на рівні федеральних земель. Після цього особи зазвичай переводяться до тимчасових помешкань або до так званого соціального житла – це спеціальний житловий фонд, що фінансується за

рахунок державних і земельних програм із залученням муніципалітетів та житлових асоціацій [63].

Соціальне житло в Німеччині регулюється Законом про підтримуване житло (Wohnraumförderungsgesetz), який передбачає будівництво або субсидування орендованого житла із заниженою вартістю оренди для осіб, які відповідають критеріям соціальної потреби, включаючи переміщених осіб. Ключовою особливістю є те, що муніципалітети мають автономію у розподілі житла та управлінні фондом, що дозволяє адаптувати політику до локальних потреб. За даними Федерального міністерства внутрішніх справ, у 2021 році було збудовано понад 26 000 одиниць нового соціального житла, частина з яких була доступна для переміщених осіб [61].

Окрім прямого надання житла, у Німеччині функціонує система житлових ваучерів (Wohngeld), яка передбачає часткову компенсацію орендної плати для малозабезпечених домогосподарств, включаючи ВПО. Цей інструмент є особливо ефективним в умовах обмеженого соціального фонду, оскільки дозволяє особам самостійно обирати житло на вільному ринку, зберігаючи при цьому доступність проживання завдяки державній підтримці.

Інтеграція житлової політики з іншими сферами (освіта, охорона здоров'я, працевлаштування) є однією з характерних рис німецької моделі. Зокрема, низка федеральних земель реалізують програми комплексного поселенського супроводу, в межах яких переміщені особи отримують не лише житло, а й підтримку з боку соціальних працівників, мовні курси та консультації з працевлаштування [63].

Таким чином, німецька модель житлового забезпечення для ВПО поєднує інституційну сталість, фінансову гнучкість та мультиакторний підхід, який охоплює органи влади різних рівнів, громадські організації та ринок житла. Вона може слугувати прикладом для розробки інтегрованих житлових рішень в українському контексті, зокрема через запозичення механізмів ваучерної підтримки, зміцнення місцевого житлового фонду та стимулювання державно-приватного партнерства.

Досвід Грузії у сфері забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є особливо релевантним для України з огляду на тривалий характер внутрішнього переміщення, постконфліктний контекст, обмежені ресурси державного бюджету та необхідність довгострокової інтеграції переселенців.

Від самого початку конфліктів грузинський уряд обрав модель будівництва спеціалізованого житла для ВПО як один із ключових механізмів забезпечення базових прав. Особливістю грузинської практики стало тісне залучення міжнародних донорів та міжурядових організацій – таких як Європейський Союз, UNHCR, USAID, KfW, World Bank та ін. Наприклад, програма «Durable Housing Solutions for IDPs», що реалізовувалася за підтримки ЄС та УВКБ ООН, передбачала як нове будівництво, так і ремонт існуючих об'єктів, пристосованих для сталого проживання переміщених осіб [53].

Загалом, станом на 2021 рік, уряд Грузії звітував про понад 27 000 одиниць житла, наданих ВПО у вигляді квартир у новозбудованих житлових комплексах або приватних будинків, що були придбані державою. При цьому понад 50 % житлових об'єктів було профінансовано за рахунок міжнародної допомоги, що свідчить про високий рівень координації донорських структур з державним сектором. Пріоритет надавався довгостроковим рішенням – тобто створенню житлових умов, що дозволяють ВПО інтегруватися у громади, а не залишатися в тимчасових поселеннях чи компактних таборах, які домінували у 1990-х роках [49].

З метою забезпечення рівного доступу, грузинське законодавство передбачає процедуру реєстрації ВПО та участі у програмі розподілу житла на конкурсних засадах, із пріоритетом для вразливих категорій: багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, одиноких матерів тощо. Крім того, будівництво житла супроводжувалося програмами інфраструктурного розвитку – створенням доступу до медичних закладів, освітніх установ та соціальних служб, що сприяло інтеграції ВПО в нові громади [53].

Водночас, низка досліджень вказує на проблему соціальної ізоляції ВПО в новозбудованих комплексах, розташованих на периферії міст або в економічно депресивних регіонах. Це призвело до критики так званої «сегрегаційної моделі», за якої житло для ВПО стало формальною відповіддю, але без достатнього врахування економічної інтеграції чи можливостей самозабезпечення. У відповідь на це уряд Грузії переглянув свою стратегію, акцентувавши увагу на правах власності, інклюзивному плануванні поселень та розвитку змішаних громад, що включають як ВПО, так і місцеве населення [53].

Таким чином, грузинська модель демонструє приклад ефективного поєднання зовнішньої технічної та фінансової підтримки з державною політикою, орієнтованою на довгострокове вирішення житлового питання. З огляду на подібність структурних викликів, ця модель може слугувати для України джерелом практичних рішень, зокрема у сфері зміцнення інституційної спроможності громад, впровадження програм співфінансування будівництва та залучення міжнародних донорів на умовах прозорого моніторингу та підзвітності.

Колумбія є однією з країн із найбільш тривалим і масштабним досвідом внутрішнього переміщення у світі. У відповідь держава розробила комплексну модель житлової підтримки, що базується на інтеграції ВПО у стабільні громади шляхом створення інтеграційних поселень (*integrated settlements*).

Ключовою рисою колумбійського підходу є відмова від тимчасових таборів чи ізольованого розміщення на користь урбаністичних рішень, що сприяють довгостроковій інтеграції та соціальному змішуванню. ВПО не розміщуються окремо від місцевого населення, а поселяються у новозбудованих або реконструйованих районах у містах та передмістях – з доступом до базової інфраструктури, закладів охорони здоров'я, освіти та ринку праці. Такий підхід, відомий як *modelo de reasentamiento urbano integral*, став основою урядової програми "Visión Colombia 2019" та згодом – Стратегії національного рівня щодо ВПО. Інтеграційні поселення формувалися за принципом «житло + послуги +

участь», тобто паралельно з будівництвом житлового фонду реалізовувалися інвестиції у соціальну інфраструктуру, а ВПО залучалися до процесів планування та місцевого самоврядування. У партнерстві з міжнародними організаціями, зокрема UNHCR, IOM, UNDP, а також Світовим банком, було розроблено типові моделі поселень, які включали школи, медичні центри, громадські простори та зони для малого підприємництва [47].

Важливо, що колумбійський уряд визнає житло як інструмент миробудування. В межах Закону № 1448 «Про жертви конфлікту» (2011), держава гарантує право на репарації, включно з відновленням права на житло, компенсацією втраченого майна та інтеграційною підтримкою. Реалізація цього права здійснюється через національні житлові програми, які поєднують грошові субсидії, надання земельних ділянок та будівництво житла у рамках публічно-приватного партнерства [52].

Досвід показує, що інтеграційна модель розселення значно зменшила рівень соціального напруження, сприяла зменшенню дискримінації ВПО та підвищила їх доступ до освіти, медицини та формальної зайнятості. У дослідженнях UNHCR неодноразово підкреслюється, що соціальне змішування у нових громадах стало запорукою кращої адаптації та стабільності [47].

Водночас, деякі виклики все ще залишаються. У низці регіонів спостерігаються регіональні дисбаланси у фінансуванні, затримки з оформленням прав власності, а також труднощі з підтримкою житлової інфраструктури у довгостроковій перспективі. Проте загалом колумбійська модель визнається однією з найбільш прогресивних у Латинській Америці та розглядається міжнародними експертами як еталонна практика для країн, що перебувають у стані затяжних гуманітарних криз [75].

З огляду на масштабне переміщення населення в Україні, досвід Колумбії може бути адаптований з урахуванням національного контексту, зокрема в частині розвитку змішаних житлових кварталів, залучення ВПО до місцевого врядування

та включення інтеграційних компонентів до програм державного житлового будівництва.

Канада демонструє одну з найбільш послідовних політик у сфері трудової інтеграції біженців та осіб із досвідом переміщення, зокрема через систему податкового стимулювання роботодавців. На додаток до програм професійної підготовки та підтримки зайнятості, держава активно використовує фіскальні інструменти для залучення приватного сектору до працевлаштування вразливих груп. Однією з ключових ініціатив є Apprenticeship Job Creation Tax Credit (AJCTC) – податковий кредит, що надається роботодавцям, які приймають на оплачуване навчання або стажування осіб із груп із підвищеним рівнем безробіття, включно з ВПО, біженцями та іммігрантами з правом на роботу. Роботодавець може отримати до 10% від суми річної зарплати стажера у вигляді податкового відшкодування.

Крім того, на федеральному та провінційному рівнях діють програми:

- Canada Job Grant, яка покриває до 2/3 витрат на професійне навчання нових працівників, включно з ВПО;
- Refugee Employment Initiative – підтримує роботодавців, які залучають осіб зі статусом захисту або гуманітарного дозволу;
- Wage subsidy programs – знижують фінансове навантаження для компаній, які працевлаштовують людей з недостатньою адаптацією до канадського ринку праці [76].

Уряд Канади підкреслює, що залучення бізнесу до процесів інтеграції є не лише соціальним актом, а й економічно вигідною стратегією, яка дозволяє розвивати локальні ринки праці, долати дефіцит кадрів і стимулювати інновації за рахунок диверсифікації персоналу.

Ця модель демонструє, як економічні інструменти можуть бути інтегровані в соціальну політику, сприяючи працевлаштуванню ВПО без додаткового бюджетного навантаження, стимулюючи партнерство держави та бізнесу. Для України та інших країн, що стикаються з масштабними внутрішніми

переміщеннями, канадський підхід може бути корисним для розробки національної системи податкових пільг або дотацій роботодавцям, які забезпечують зайнятість ВПО з перспективою довготривалої інтеграції.

Швеція є прикладом країни, яка поєднує державну політику зайнятості з інноваційними інструментами місцевої адаптації, децентралізованого супроводу та партнерства з громадянським суспільством. У контексті інтеграції біженців, осіб з гуманітарним захистом та внутрішньо переміщених осіб, шведська модель орієнтована на індивідуалізований підхід, швидке включення до трудового ринку та територіальну доступність послуг [62].

Ключовим інструментом державної служби зайнятості (Arbetsförmedlingen) є мобільні офіси зайнятості – тимчасові чи пересувні пункти надання послуг, розгорнуті у громадах із підвищеною концентрацією ВПО або в сільській місцевості. Вони забезпечують: доступ до вакансій та інформаційних ресурсів; допомогу з оформленням документів; мотиваційних листів; індивідуальне консультування; скринінг професійних навичок та перенаправлення на курси перекваліфікації.

Мобільні команди формуються з фахівців державної служби зайнятості у партнерстві з представниками місцевих рад, освітніх центрів та неурядових організацій (НУО). Така трикутна модель кооперації дозволяє ефективно поєднувати державні ресурси, гнучкість громадського сектору та локальну обізнаність [73].

Іншим важливим компонентом є програми наставництва (mentorship programs), які реалізуються спільно з громадськими ініціативами. Учасникам із числа ВПО чи біженців призначаються «наставники» – місцеві мешканці, працівники компаній або колишні іммігранти, які допомагають новоприбулим орієнтуватися у професійному середовищі, проходити співбесіди, розуміти ринок праці та будувати кар'єрні траєкторії [62].

Високий рівень інституційної відкритості до НУО дозволяє розширити охоплення програм: організації як Red Cross Sweden, Save the Children Sweden, чи місцеві кооперативи залучаються до реалізації ініціатив, фінансованих з державного або муніципального бюджету. Такий підхід зміцнює соціальний капітал приймаючих громад, знижує ризики ізоляції ВПО та сприяє їхньому включенню у суспільне життя.

Шведська модель демонструє, що мультиакторна співпраця, гнучка організація послуг і наставницька підтримка є ефективними інструментами інтеграції ВПО, які можуть бути адаптовані в Україні, зокрема через розвиток міжмуніципального співробітництва, мобільних сервісів зайнятості та програм підтримки через локальні НУО [73].

У контексті тривалих конфліктів і масового внутрішнього переміщення як Колумбія, так і Грузія сформували приклади адаптивної політики підтримки самозайнятості та підприємництва серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Центральне місце в цих моделях займає мікрокредитування – як інструмент подолання економічної вразливості, стимулювання локального розвитку та створення нових робочих місць.

Колумбія, одна з країн із найбільшою кількістю ВПО у світі, розвинула модель інклюзивного мікрофінансування, яка підтримується урядом у партнерстві з міжнародними донорами (UNHCR, ICRC, USAID) та фінансовими кооперативами. Програми, зокрема *Acción Social* і *Unidad para las Víctimas*, забезпечують:

- доступ до мікрокредитів для запуску або розширення мікробізнесів серед ВПО (наприклад, у сфері торгівлі, сільського господарства, швейного виробництва тощо);
- супровід фінансового наставника, який допомагає оцінити ризики, розробити бізнес-план і вести звітність;
- пільгові умови погашення кредиту, враховуючи соціальний статус та непередбачуваність доходу ВПО;

➤ поєднання з грантовими компонентами, зокрема у разі створення бізнесу з соціальним ефектом (жіноче підприємництво, зайнятість осіб з інвалідністю тощо) [75].

Ця модель дозволила частині ВПО перейти від статусу реципієнтів допомоги до активних економічних суб'єктів, сприяючи їхній інтеграції у місцеві громади, зменшенню залежності від гуманітарної підтримки та посиленню соціального капіталу, модель може бути адаптована в Україні, зокрема через співпрацю з Ощадбанком, Програмою розвитку ООН, Українським фондом стартапів і регіональними центрами зайнятості, особливо в громадах, що приймають значну кількість ВПО.

Туреччина сформувала одну з найкомплексніших систем реєстрації та документування осіб із захистом, яка може бути корисною для адаптації в країнах, що стикаються з викликами внутрішнього переміщення, зокрема в Україні. Центральним елементом турецької моделі є єдина інтегрована база даних – GöçNet, що забезпечує централізований облік осіб зі статусом тимчасового або міжнародного захисту (у тому числі внутрішньо переміщених осіб та біженців).

GöçNet розроблена Генеральним директором з питань міграції та поєднує в собі:

- реєстраційні дані особи (біографічні, біометричні, історія переміщення);
- статус та категорію перебування (внутрішньо переміщена особа, біженець, прохач притулку тощо);
- доступ до державних і муніципальних послуг, включно з охороною здоров'я, освітою, соціальним захистом, грошовою допомогою;
- дані про участь у програмах підтримки, поселення, навчання чи працевлаштування [77].

Реєстрація здійснюється через префектурні офіси (Provincial Directorates of Migration Management) з обов'язковим зняттям біометричних даних, видачею

спеціального документа (Kimlik) з унікальним ідентифікатором (Foreign National ID Number) та наданням доступу до базових прав.

Ключова інституційна перевага цієї моделі – взаємозв'язок між системою реєстрації та соціальними службами, що дозволяє оперативно і цільово надавати допомогу на основі актуальної інформації про місце проживання, потреби особи та її статус. Інтеграція даних забезпечує зменшення бюрократичних бар'єрів, підвищує точність планування соціальної політики та дозволяє уникати дублювання допомоги. За оцінками міжнародних партнерів (UNHCR, WFP), система GöçNet є прикладом ефективного цифрового управління переміщенням населення, яке може бути масштабованим для інших національних систем [78].

У контексті України, де існує проблема фрагментації обліку ВПО між різними установами (ПФУ, Мінсоцполітики, ОМС), адаптація турецького підходу забезпечить інтероперабельність баз даних, що дасть змогу здійснювати ефективний моніторинг потреб і оперативне надання допомоги.

Німеччина розглядається як одна з провідних країн у сфері реалізації мультисекторального підходу до інтеграції переміщених осіб, не тільки у сфері забезпечення житлових прав ВПО. Важливою особливістю німецької моделі є децентралізована реалізація політики на місцях, яка дозволяє муніципалітетам адаптувати заходи до конкретного контексту громади, водночас дотримуючись загальнонаціональних стандартів. Наприклад, у містах Кельн, Гамбург, Лейпциг реалізуються інтеграційні програми з «єдиною точкою входу» (One-stop-shops), де переміщена особа може отримати послуги з реєстрації, мовної адаптації, працевлаштування та соціальної підтримки в одному центрі. Міжвідомча координація реалізується через міжміністерські робочі групи, спільні фінансові механізми та стандартизовану систему збору даних і моніторингу на базі BAMF (Федерального відомства у справах міграції та біженців) [63].

Швеція також особливу увагу приділяє рівню участі ВПО у прийнятті рішень, що стосуються їхнього життя. У багатьох муніципалітетах існують радники

з питань міграції, які мають досвід переміщення і представляють інтереси таких громад на рівні місцевого врядування.

Мультисекторальну модель інтеграції Колумбії ґрунтується на принципі «співучасті» між переміщеними особами та приймаючими громадами. Ключова ідея цієї стратегії полягає в тому, що інтеграція є взаємним процесом, який передбачає не лише адаптацію ВПО, а й трансформацію приймаючої громади в бік більшої відкритості, співробітництва та спільного розвитку. Такий підхід зменшує соціальну напругу, запобігає конфліктам за ресурси та сприяє довготривалій стабільності. Інструменти колумбійської моделі включають: локальні плани інтеграції (*Planes Integrales Locales de Atención a Víctimas*), які розробляються муніципалітетами за участі представників як ВПО, так і місцевих жителів. Вони визначають пріоритети у сферах житла, працевлаштування, освіти, медицини, психологічної допомоги, культурного життя та безпеки; «Мирні громади» та «центри співіснування» (*Centros de Convivencia*), що виконують роль публічного простору для діалогу, медіації конфліктів, правопросвітництва та психосоціальної реабілітації. Інтеграція заходів підтримки ВПО у стратегії місцевого розвитку, що дозволяє уникнути створення паралельних структур і сприяє відновленню спільного соціального капіталу. Важливою інституційною складовою є Управління захисту жертв насильства та ВПО (*Unidad para las Víctimas*), яке не лише координує програми на національному рівні, а й забезпечує механізми участі громадян у моніторингу, плануванні та оцінці політики [75].

Досвід Колумбії демонструє, що інклюзивне управління інтеграційними процесами, орієнтоване на діалог, локальну відповідальність і співдію, є ефективним у контекстах тривалого конфлікту й постконфліктного відновлення. Для України, де приймаючі громади часто стикаються з викликами ресурсного навантаження та соціальної фрагментації, колумбійська модель може бути адаптована шляхом: створення місцевих планів інтеграції ВПО, що розробляються у співпраці з самими переселенцями; запуску центрів громадської взаємодії на базі

шкіл, ЦНАПів чи будинків культури; формалізації представництва ВПО у консультативних органах громад.

Таким чином, співучасть як стратегія дозволяє не лише зміцнити соціальну єдність, але й трансформувати ВПО з об'єктів допомоги у суб'єктів розвитку громад.

Для України, яка також потребує переходу від гуманітарного реагування до структурної інтеграції ВПО, досвід зарубіжних країн може слугувати орієнтиром у напрямках: формування інтеграційної стратегії національного рівня з деталізацією на рівні регіонів і громад, створення міжвідомчої структури координації політики щодо ВПО, інституціалізації «єдиних вікон» для послуг тощо.

3.2. Шляхи запозичення та перспективи застосування міжнародного досвіду в Україні: інституційні, нормативні та управлінські аспекти

У процесі формування стратегій державної політики щодо підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) Україна постає перед завданням пошуку ефективних і довготривалих рішень в умовах складної соціально-економічної ситуації, спричиненої повномасштабною війною, масштабами внутрішнього переміщення та обмеженістю ресурсів. У цьому контексті вивчення міжнародного досвіду набуває не лише аналітичного, а й практичного значення – за умови методологічно виваженої адаптації, що враховує структурні особливості національного контексту.

Важливою передумовою ефективного запозичення є відмова від механічного копіювання. Адаптація міжнародного досвіду передбачає методологічно обґрунтовану селекцію та функціональне моделювання рішень з урахуванням національних реалій.

У цьому контексті доцільно спиратися на такі принципи адаптації:

- Контекстуалізація – урахування соціокультурних, правових, економічних та управлінських особливостей українського середовища, в межах якого здійснюється інтеграція ВПО.
- Селективність – виокремлення інструментів і рішень, ефективність яких була доведена у країнах з подібними вихідними умовами, а також їхня сумісність із українськими інституційними рамками.
- Функціональна еквівалентність – визначення українських аналогів або потенційних носіїв функцій, які виконують відповідні органи у зарубіжних моделях (наприклад, замість BAMF – створення міжвідомчого центру при Мінреінтеграції або в межах обласних військових адміністрацій).
- Гнучкість та пілотування – впровадження змін на обмеженій території з подальшим масштабуванням у разі підтвердженої ефективності (пілотні громади, обласні платформи тощо) [20].

Таким чином, міжнародний досвід у сфері підтримки ВПО розглядається як ресурс для формування національної моделі, яка водночас спирається на успішні практики та відповідає унікальним викликам українського контексту. Відтак, адаптація зарубіжного досвіду має розглядатися не як інструмент імпорту рішень, а як підґрунтя для формування внутрішньої спроможності держави до ефективної, гнучкої та інклюзивної політики у сфері переміщення.

З урахуванням позитивного досвіду таких інституцій, як BAMF (Федеральне відомство у справах міграції та біженців, Німеччина) або Unidad para las Víctimas (Колумбія), доцільним видається створення в Україні централізованого координаційного центру з питань внутрішнього переміщення. Запропонована інституційна структура має виконувати функцію центрального координатора державної політики у сфері підтримки та інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Її діяльність повинна базуватися на чітко визначених повноваженнях, що передбачають нормативне закріплення компетенції з координації роботи центральних органів виконавчої влади, обласних державних адміністрацій і органів

місцевого самоврядування. Такий орган має забезпечувати узгодженість міжрівневих рішень, мінімізуючи фрагментарність відповідальності та дублювання функцій.

Ключовим елементом інституційної спроможності такого органу має стати доступ до інтегрованої інформаційної системи, яка акумулює актуальні дані про кількість ВПО, їхні соціальні потреби, участь у державних та донорських програмах, а також статус інтеграції в приймаючих громадах. На основі цих даних орган повинен мати розвинену аналітичну спроможність, що включає прогнозування динаміки переміщення населення, оцінку ефективності впроваджених заходів і планування нових політик та інтервенцій на основі доказових підходів.

Окрім внутрішньої координаційної ролі, така структура має виконувати функцію постійного інституційного комунікатора з міжнародними партнерами – зокрема, агентствами системи ООН, іноземними урядами та донорськими організаціями. Це дозволить забезпечити сталу співпрацю у напрямках технічної підтримки, фінансування проєктів і впровадження найкращих світових практик у сфері захисту прав і інтеграції ВПО.

Позитивний досвід Колумбії, де муніципалітети впроваджують локальні інтеграційні плани для постраждалих від збройного конфлікту, зокрема внутрішньо переміщених осіб (ВПО), може стати релевантним орієнтиром для розробки аналогічних підходів в українських територіальних громадах. В умовах децентралізації та розподілу повноважень між рівнями врядування, саме місцевий рівень виступає ключовим простором реалізації політики інтеграції ВПО. Тому постає необхідність створення стратегічних документів місцевого рівня, що системно регламентуватимуть інтеграційні процеси у громадах. Такі плани мають окреслювати пріоритетні напрями інтеграції, зокрема забезпечення житлом, доступ до працевлаштування, освіти, охорони здоров'я та сприяння соціальній згуртованості. Особливу увагу слід приділити процедурі їхнього формування: вона

має ґрунтуватися на принципах партисипативності – тобто передбачати залучення представників ВПО до процесу розробки, ухвалення та подальшої оцінки ефективності цих документів. Участь самих переселенців дозволяє забезпечити релевантність визначених заходів, а також підвищити рівень довіри до органів місцевої влади.

Крім того, ці плани повинні бути інтегровані в загальні стратегії соціально-економічного розвитку територіальної громади, а не функціонувати як ізольовані соціальні ініціативи. Така інтеграція сприятиме врахуванню потреб ВПО у загальному плануванні розвитку інфраструктури, послуг та місцевої економіки. Не менш важливою є наявність чітких індикаторів досягнення цілей та механізмів моніторингу реалізації, які повинні включати інституційну участь органів місцевої влади, неурядових організацій та самих ВПО. Це дозволить оперативно оцінювати результати, виявляти проблеми реалізації та здійснювати коригування у відповідності до змін потреб і контексту.

Таким чином, запровадження локальних планів інтеграції ВПО в українських громадах може стати ефективним інструментом управлінської адаптації, який поєднує стратегічне планування, соціальну інклюзію та підзвітність реалізованих заходів.

Досвід низки німецьких міст, зокрема Кельна та Лейпцига, де функціонують інтеграційні центри за принципом «One-stop-shop» для обслуговування біженців і внутрішньо переміщених осіб (ВПО), свідчить про високу ефективність моделі централізованого надання комплексних послуг.

В українських умовах подібну модель доцільно реалізувати шляхом трансформації центрів надання адміністративних послуг (ЦНАПів) у багатофункціональні платформи підтримки ВПО. Їх діяльність може бути спрямована на забезпечення інтегрованого пакету послуг, який охоплює реєстрацію, правову допомогу та соціальну адаптацію, орієнтацію на ринку праці, а також сприяння у пошуку житла, доступі до освіти та медичних послуг.

Ефективність такої системи може бути підвищена шляхом формування міжвідомчих команд на базі ЦНАПів, до складу яких входитимуть представники органів соціального захисту, служби зайнятості, системи освіти, охорони здоров'я та громадських організацій. Така інтеграція сприятиме більш цілісному підходу до надання послуг і дозволить забезпечити комплексну підтримку переселенців на місцевому рівні. Ключовим компонентом інституційного розвитку має стати цифрова інтеграція ЦНАПів із державною базою даних ВПО, що дозволить оптимізувати облік, уникнути дублювання інформації та забезпечити персоналізований підхід до надання допомоги. З огляду на масштабність переміщення населення, доцільно розпочати пілотне впровадження таких моделей у громадах із найбільшою концентрацією ВПО, поступово розширюючи їх на інші регіони країни.

Таким чином, адаптація моделі «єдиного вікна» до українського контексту може стати одним із ключових напрямів підвищення ефективності державної політики щодо ВПО, сприяючи розвитку інтегрованої системи соціальних і адміністративних послуг на принципах доступності, комплексності та децентралізації.

У підсумку, запропоновані інституційні рішення спрямовані на підвищення ефективності системи публічного управління у сфері інтеграції ВПО, посилення координації між секторами, а також залучення самих переміщених осіб до процесів прийняття рішень. Їх реалізація передбачає не лише нормативно-правове забезпечення, а й інвестиції в кадровий потенціал, розвиток цифрової інфраструктури та формування системи постійного моніторингу результатів інтеграційної політики.

Одним із ключових напрямів удосконалення державної політики інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні є ініціювання цілеспрямованих змін до національного законодавства, зокрема в частині регулювання соціального житла. Одним із перспективних напрямів удосконалення житлової політики в Україні в

контексті інтеграції внутрішньо переміщених осіб є впровадження ваучерної моделі державної підтримки. Такий підхід вже зарекомендував себе в низці європейських країн, зокрема в Німеччині, де функціонує система Wohngeld. У межах українського контексту імплементація подібної моделі потребує кількох нормативно-правових та інституційних кроків. Передусім, необхідним є внесення змін до Закону України «Про житловий фонд соціального призначення», зокрема шляхом доповнення його положеннями про житлові ваучери як нову форму державної підтримки. Окремого врегулювання потребує порядок призначення, обсяг, джерела фінансування та механізми використання таких ваучерів – із урахуванням статусу отримувача, рівня доходу, регіональних потреб та доступності житла. Крім того, важливо визначити чітке розмежування повноважень між центральними та місцевими органами влади у сфері адміністрування відповідної програми. Центральні органи мають забезпечити нормативне регулювання, методичний супровід та фінансування, тоді як органи місцевого самоврядування – здійснювати безпосереднє впровадження та контроль за використанням ваучерів у своїх громадах. У цьому контексті особливого значення набуває створення цифрової інфраструктури для прозорого моніторингу видачі та використання ваучерів, що дозволить мінімізувати ризики зловживань і забезпечити адресність підтримки.

Очікуваним ефектом запровадження ваучерної моделі має стати підвищення гнучкості та адаптивності державної житлової політики, її орієнтація на реальні потреби переміщених осіб, а також зміцнення їхньої соціальної суб'єктності. Наявність права вибору житла, виходячи з індивідуальних потреб і життєвих обставин, сприятиме не лише більшій ефективності інтеграційних процесів, а й зростанню довіри до державних інституцій.

Отже, впровадження житлових ваучерів як альтернативи або доповнення до традиційних форм забезпечення житлом є кроком до формування сучасної, економічно обґрунтованої та людиноцентричної моделі підтримки ВПО, яка

поєднує елементи соціальної справедливості, бюджетної раціональності та інституційної ефективності.

Одним із ключових викликів, з яким стикається Україна в контексті підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО), є обмежений доступ до послуг працевлаштування в сільській місцевості та малонаселених територіях. Саме ці регіони, особливо після початку повномасштабного вторгнення, стали основними пунктами прийому значної кількості переміщених осіб. Водночас, традиційна інфраструктура Державної служби зайнятості, зорієнтована переважно на великі міста та адміністративні центри, не здатна ефективно охопити потреби населення в умовах децентралізації та розподіленого характеру переміщення.

У цьому контексті перспективним напрямом реформування системи зайнятості є запровадження мобільних сервісів, що забезпечують наближення державних послуг до територіальних громад. Як свідчить досвід Швеції, мобільні офіси зайнятості, які функціонують у межах державної служби зайнятості (Arbetsförmedlingen), дозволяють ефективно надавати комплексну підтримку особам з обмеженим доступом до ринку праці. Для України адаптація зазначеної моделі може включати кілька ключових компонентів. Доцільним є створення мобільних пунктів Державної служби зайнятості, які б працювали в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ), що мають високу концентрацію ВПО або позбавлені постійно діючих офісів служби зайнятості. Також, варто сформувати мультидисциплінарні команди, до складу яких входили б не лише фахівці з питань працевлаштування, а й соціальні працівники, психологи, кар'єрні радники, а також представники громадських організацій. Такий міжсекторний підхід дозволить надавати послуги в комплексний спосіб, з урахуванням як професійних, так і соціальних потреб отримувачів. Є необхідність інтегрувати цифрові інструменти – зокрема, електронну попередню реєстрацію, дистанційне консультування, доступ до онлайн-бази вакансій та платформ для навчання. Це дозволить оптимізувати процес взаємодії між службою та отримувачами послуг, а також забезпечить

зручність і доступність для широкого кола осіб. Важливим є налагодження співпраці з місцевим бізнесом і закладами професійної освіти задля організації короткотермінових навчальних курсів, програм стажування та менторських ініціатив. І, нарешті, доцільним є запровадження спеціалізованих програм підтримки для окремих категорій ВПО – зокрема жінок, осіб з інвалідністю, молоді без досвіду роботи – що потребують індивідуалізованого підходу.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що впровадження мобільних сервісів зайнятості як форми гнучкого реагування на потреби ринку праці є актуальним управлінським рішенням. Така модель сприятиме зменшенню просторової нерівності у доступі до послуг, підвищить рівень економічної інтеграції ВПО, а також сприятиме сталому розвитку громад, які потребують додаткового кадрового ресурсу. У результаті мобільні служби можуть стати важливим інструментом підвищення ефективності державної політики у сфері зайнятості в умовах складної соціально-економічної ситуації та тривалого переміщення населення.

Інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у ринок праці є одним із ключових чинників забезпечення соціальної стабільності та економічного відновлення як окремих громад, так і держави в цілому. У цьому контексті одним із перспективних напрямів є впровадження інструментів податкового стимулювання роботодавців, що наймають ВПО. Вдалим прикладом для адаптації є канадська модель, яка поєднує фіскальні стимули із системною підтримкою працевлаштування осіб із вразливих соціальних категорій.

Умови українського ринку праці дозволяють адаптувати подібну модель шляхом внесення змін до податкового законодавства та актів, що регулюють державну підтримку зайнятості. Зокрема, доцільним є розроблення спеціального податкового режиму для роботодавців, які укладають трудові договори з ВПО на строк не менше шести місяців. Такий режим може включати часткове відшкодування витрат на заробітну плату, професійне навчання, адаптацію робочого місця або забезпечення соціального супроводу. Ці заходи мають бути

інтегровані у систему державного та регіонального замовлення на підготовку кадрів, зокрема у тих областях, де зафіксовано найвищі показники безробіття серед ВПО.

Крім того, ефективність впровадження таких інструментів потребує розробки системи моніторингу, яка б дозволила оцінювати не лише кількість працевлаштованих осіб, але й тривалість їхнього перебування на робочому місці, рівень задоволеності працівників і роботодавців, а також соціально-економічні результати (наприклад, скорочення витрат на соціальні виплати).

Таким чином, податкове стимулювання роботодавців є не лише економічно доцільним, а й стратегічно важливим елементом інтеграційної політики. Воно сприяє переходу ВПО від статусу отримувачів допомоги до активних учасників економічного життя, стимулює розвиток локального бізнесу та посилює загальну стійкість приймаючих громад. Успішне запровадження такої моделі в Україні вимагатиме тісної взаємодії між державою, бізнесом і громадянським суспільством, а також наявності прозорості, гнучкості та орієнтованості на потреби людини фіскальної політики.

Формування соціальної згуртованості у приймаючих громадах безпосередньо пов'язане з рівнем залучення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) до процесів ухвалення рішень на місцевому рівні.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує колумбійська модель «інтеграції через співучасть», яка стала складовою частиною національної політики щодо внутрішньо переміщених осіб. Її центральною ідеєю є трансформація переселенців з об'єктів допомоги на активних учасників місцевого розвитку. Адаптація подібного підходу в українському контексті потребує, передусім, нормативно-правового закріплення механізмів участі ВПО у місцевому самоврядуванні. Зокрема, доцільним є внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування», якими буде передбачено можливість створення при виконавчих органах рад консультативно-дорадчих структур з питань інтеграції

ВПО. Такі органи можуть функціонувати у формі постійних рад або комітетів з включенням до їх складу представників переміщених осіб, громадських організацій, молодіжних ініціатив, а також фахівців з освіти, охорони здоров'я, праці, соціального захисту.

Крім того, важливим кроком є розробка типового положення про консультативні механізми участі ВПО, що визначатиме їхні повноваження, процедури формування, принципи представництва (зокрема забезпечення гендерного балансу, інклюзивності, участі молоді), а також механізми впливу на формування місцевих програм і бюджетів. У поєднанні з підтримкою громадських ініціатив, спрямованих на посилення локального діалогу, це дозволить створити сталу інституційну основу для партисипативної інтеграції.

Таким чином, закріплення участі ВПО у процесах прийняття рішень на місцевому рівні не лише посилить їхню суб'єктність, але й сприятиме розвитку інклюзивної демократії, зміцненню довіри до публічних інституцій і зменшенню соціальних напружень у приймаючих громадах. Така трансформація підходів до інтеграційної політики відповідає сучасним міжнародним стандартам і є важливою умовою для сталого розвитку територій, що зазнали наслідків масового внутрішнього переміщення.

Сучасні виклики, що постають перед Україною в сфері підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО), вимагають не лише зміни нормативно-правових підходів та інституційного дизайну, але й упровадження інноваційних управлінських рішень, здатних забезпечити гнучкість, ефективність і клієнтоорієнтованість публічних послуг. Успішні зарубіжні практики – зокрема досвід Туреччини, Швеції та Канади – демонструють, що інтеграція цифрових інструментів, мобільних форматів надання послуг та моделей міжсекторальної взаємодії суттєво посилює адаптаційний потенціал державної політики щодо ВПО, особливо в умовах територіальної децентралізації та обмеженості адміністративних ресурсів на місцях.

Одним із ключових управлінських рішень, що заслуговує на імплементацію в українських умовах, є створення інтегрованої цифрової системи реєстрації та супроводу ВПО, яка б забезпечила цілісне управління даними та доступом до соціальних послуг. Аналогом може слугувати турецька платформа GöçNet, яка функціонує як єдина точка збору, обробки та моніторингу інформації про внутрішньо переміщених осіб. Українська версія такої системи має включати уніфіковану електронну реєстрацію з біометричною ідентифікацією, інтеграцію з державними реєстрами у сферах охорони здоров'я, освіти, праці, соціального захисту, а також персоніфікований доступ користувачів до послуг через цифровий кабінет ВПО. Наявність такого інструменту дозволить не лише зменшити адміністративне навантаження на органи влади, а й підвищити точність обліку, запровадити принцип «одного дотику» в наданні послуг і забезпечити таргетовану допомогу відповідно до реальних потреб.

Другим важливим кроком має стати розгортання мобільних сервісів зайнятості, орієнтованих на сільські громади та віддалені території. В Україні така ініціатива може бути реалізована через функціонування мобільних консультаційних пунктів на базі Державного центру зайнятості з регулярними виїздами до громад, у яких проживає значна кількість ВПО. У процесі реалізації цих послуг передбачається співпраця з Центрами надання адміністративних послуг (ЦНАПами), освітніми закладами, місцевим бізнесом та громадськими організаціями. Це дозволить поєднати адміністративну, освітню й економічну компоненти у єдину модель супроводу.

Третім інноваційним напрямом є запровадження програм наставництва (mentorship) для внутрішньо переміщених осіб у партнерстві з неурядовими організаціями, що вже мають досвід супроводу уразливих груп. У Швеції, Канаді та Німеччині подібні програми показали високу ефективність у сфері професійної орієнтації, адаптації та інтеграції новоприбулих осіб у приймаючі громади. В українських умовах доцільним є пілотне впровадження наставницьких проєктів на

базі Державного центру зайнятості, у межах яких відбуватиметься підбір та навчання наставників – як із числа місцевих мешканців, так і з-поміж успішно інтегрованих ВПО. Наставництво може охоплювати період перших трьох-шести місяців після прибуття та включати допомогу в адаптації до місцевого ринку праці, оформленні документів, соціально-побутовій орієнтації, а також підтримку через цифрові платформи та регіональні хаби.

Запровадження вищезазначених управлінських рішень дозволить посилити координацію дій між державними, муніципальними та громадськими структурами, забезпечити індивідуалізований підхід до потреб ВПО та сприяти побудові стійкої інфраструктури інтеграції. Водночас ці інновації мають потенціал сприяти не лише кращій адаптації переміщених осіб, а й підвищити загальну інституційну спроможність громад, розширюючи горизонти децентралізованого управління.

Ефективна реалізація політики інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах воєнного стану та поствоєнного відновлення вимагає запровадження гнучкої, багатоканальної моделі фінансування, що поєднує ресурси державного бюджету, інвестиції приватного сектору та міжнародну донорську допомогу. Світовий досвід підтверджує, що за умов ресурсних обмежень ключового значення набуває інституалізація державно-приватного партнерства (ДПП) як механізму мобілізації фінансів, управлінських інновацій і розподілу ризиків між суб'єктами політики. Зокрема, практики Туреччини, Колумбії, Грузії, Німеччини та Канади демонструють, що саме синергія між державою, бізнесом і громадами забезпечує стійкі результати в інтеграції ВПО.

Першим стратегічним напрямом у цьому контексті є стимулювання державно-приватного партнерства у сфері житлового забезпечення ВПО. Масштабність потреб у тимчасовому та постійному житлі для ВПО, а також обмеженість муніципальних фондів житла, потребують залучення приватного сектору. Одним із можливих рішень є формування механізмів співфінансування будівництва соціального або доступного житла із залученням приватних

девелоперів, які можуть діяти на умовах державно-гарантованої оренди чи викупу. Також доцільно передбачити створення державних фондів компенсації ризиків для приватних інвесторів, які долучаються до реалізації житлових програм для ВПО. Крім того, адаптація ваучерної моделі субсидування оренди житла, успішно застосованої у Німеччині (система Wohngeld), дозволяє переорієнтувати державні кошти безпосередньо на компенсацію витрат орендарів у приватному секторі, водночас зменшуючи навантаження на публічну інфраструктуру та розширюючи вибір для отримувачів.

Другим напрямом має стати створення національного мікрофінансового фонду підтримки підприємництва серед ВПО. Моделі, які успішно функціонують у Колумбії (Fondo Emprender) та Грузії, демонструють ефективність у забезпеченні доступу переміщених осіб до самозайнятості та мікробізнесу. Український фонд міг би працювати на базі державно-гарантованого мікрокредитування з участю банків, донорських структур і громадських організацій. Основними функціями фонду мали би стати надання пільгових позик для започаткування бізнесу, особливо для вразливих категорій (жінки, молодь, люди з інвалідністю), а також поєднання фінансових інструментів із освітніми, консультаційними та наставницькими компонентами (наприклад, бізнес-інкубація, супровід перших етапів діяльності, доступ до мережі НУО).

Третій напрям передбачає запровадження програм грантового співфінансування з обов'язковим внеском приймаючих громад, що відповідає логіці фінансової децентралізації та підвищення відповідальності органів місцевого самоврядування за реалізацію інтеграційної політики. Так званий механізм *matching funds* широко використовується в країнах з високим рівнем автономії місцевих бюджетів і дозволяє збалансувати зовнішню допомогу з місцевими ресурсами. Запровадження обов'язкового відсотку співфінансування з боку громади (наприклад, 10–20%) як умови доступу до міжнародного гранту сприятиме проактивному залученню громад до стратегічного планування, підвищенню

прозорості використання коштів та розбудові проектів, які відповідають реальним потребам ВПО. Особливу увагу варто приділити підтримці тих ініціатив, які були розроблені за участі переміщених осіб та інтегровані у локальні плани розвитку.

У підсумку, запропоновані інструменти – інституційні, нормативні та управлінські – відображають потенціал імплементації міжнародного досвіду в український контекст. Їх практична реалізація передбачає не лише наявність політичної волі та доступних ресурсів, а й спроможність публічної адміністрації до інновацій, відкритості до міжсекторальної співпраці, а також забезпечення прозорості та результативності у розпорядженні спільними фінансовими потоками. У перспективі це створює підґрунтя для формування нової парадигми політики інтеграції ВПО – економічно вмотивованої, соціально орієнтованої та інституційно сталої.

У процесі розробки та впровадження комплексної політики інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні ключовим елементом стратегічного планування є оцінка потенційних бар'єрів реалізації та визначення необхідних умов для досягнення очікуваних результатів. Наявність структурних, політичних та ресурсних обмежень може суттєво ускладнити або навіть унеможливити імплементацію добре спроектованих управлінських рішень. Водночас усвідомлення цих викликів дозволяє своєчасно сформулювати запобіжні механізми та адаптаційні стратегії.

Одним із найбільш поширених ризиків є бюрократична інерція та фрагментованість інституційної відповідальності. Відсутність чіткого механізму міжвідомчої координації, розмитість або перетин повноважень між центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а також дублювання функцій часто призводять до неузгодженості дій, втрати ресурсів і зниження ефективності впроваджуваних політик. Особливо критичною ця проблема є в умовах децентралізації, коли територіальні громади мають різний рівень інституційної спроможності.

Другим потенційним бар'єром виступає недостатня політична воля до проведення глибоких інституційних змін. Схильність до короткострокових політичних пріоритетів, відсутність послідовності в реалізації державної політики, часті зміни урядових команд, низький рівень зацікавленості у впровадженні довготривалих та системних реформ – усе це створює ризик формального підходу до інтеграційних програм або їх згортання на етапі реалізації.

Третій вагомий чинник – ресурсні обмеження, які охоплюють як фінансовий, так і кадровий та інфраструктурний виміри. Дефіцит бюджетних коштів, нерівномірність фінансування територіальних громад, недостатній рівень підготовки кадрів, відсутність сучасної цифрової інфраструктури – ці фактори обмежують масштабне впровадження навіть добре спроектованих ініціатив і потребують адресного вирішення.

Для подолання згаданих викликів та забезпечення умов реалізації політики, першочергового значення набуває цифрова трансформація публічних сервісів. Створення інтегрованої цифрової екосистеми – аналогічної до турецької GöçNet – дозволить підвищити оперативність реєстрації ВПО, автоматизувати обробку запитів, забезпечити персоналізований доступ до послуг та, водночас, знизити бюрократичне навантаження на працівників органів влади. Цифровізація створює передумови для прозорості, ефективного моніторингу та прийняття рішень на основі достовірних даних.

Ще однією передумовою ефективного впровадження політики є інституціоналізація участі громад та самих ВПО. Локальні спільноти відіграють ключову роль у процесах інтеграції, а отже – потребують механізмів формальної участі у плануванні, реалізації та оцінці політик. Створення консультативних рад, залучення ВПО до дорадчих органів місцевого самоврядування, розвиток механізмів місцевої демократії здатні не лише підвищити легітимність політик, але й сприяти соціальній згуртованості та зменшенню напруження у приймаючих громадах.

Нарешті, важливою умовою стійкості інтеграційних заходів є прозорість та підзвітність управлінських рішень. Розробка чітких індикаторів ефективності, впровадження системи публічного моніторингу, періодична незалежна оцінка результатів, включно із залученням міжнародних партнерів, – усе це сприятиме підвищенню довіри до реформ з боку населення, донорів та громадянського суспільства. Більш того, це дозволить своєчасно виявляти та коригувати неефективні або нерелевантні заходи.

Таким чином, поєднання стратегічного бачення із належною інституційною структурою, цифровими інструментами, активною участю громад та прозорими механізмами підзвітності становить критично важливу передумову для реалізації державної політики з інтеграції ВПО, орієнтованої на довгострокову ефективність, справедливість і сталість.

У разі впровадження комплексного підходу, забезпечення міжвідомчої координації та активного залучення міжнародних партнерів запропоновані управлінські, інституційні та нормативно-правові рішення мають потенціал стати основою для формування сталого, інклюзивного та адаптивного механізму інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні. Така модель може ефективно відповідати як на виклики сучасного постконфліктного періоду, так і на довгострокові потреби соціального розвитку держави та громадянського суспільства. Проте дієвість запропонованих заходів залежить від рівня інституційної готовності до реформ, наявності політичної волі, а також якості стратегічного планування з урахуванням регіональних контекстів.

Аналіз міжнародного досвіду у сфері підтримки ВПО – зокрема прикладів Німеччини, Швеції, Колумбії, Канади, Туреччини та Грузії – дозволяє виокремити низку принципів, що можуть слугувати підґрунтям для оновлення української політики інтеграції. Насамперед ідеться про принцип інтегрованості, що передбачає комплексну координацію заходів у сферах житлової політики, працевлаштування, охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та правового забезпечення. Успішні

мультисекторальні моделі доводять, що синергія між секторами сприяє підвищенню ефективності державної політики й усуненню адміністративних бар'єрів на шляху доступу ВПО до базових послуг.

Другим ключовим принципом є партисипативність, що вимагає розгляду ВПО не лише як отримувачів допомоги, а як повноцінних учасників формування політики. Залучення внутрішньо переміщених осіб до процесів планування, моніторингу та оцінки програм довело свою ефективність у Колумбії та Грузії – воно сприяє підвищенню легітимності політик, зниженню соціальної напруги та зміцненню довіри до органів влади.

Не менш важливою є гнучкість політичних рішень, яка проявляється у здатності адаптувати інструменти до умов окремих регіонів, громад або соціальних груп. Механізми пілотного впровадження, тестування моделей на локальному рівні з подальшим масштабуванням за результатами ефективності – це підхід, що відповідає логіці стратегічного управління в умовах невизначеності.

Четвертий принцип – децентралізація, яка має розглядатися не лише як засіб організації адміністративної системи, а як ресурс розвитку місцевого самоврядування. Надання громадам інструментів для участі у політиці інтеграції ВПО – через місцеві плани, фінансову участь, міжмуніципальне співробітництво – створює умови для мобілізації місцевих ресурсів і посилення локальної відповідальності.

На основі зазначених принципів постає потреба у формуванні цілісної національної стратегії інтеграції ВПО, що поєднувала б міжнародні найкращі практики з українським соціально-політичним і адміністративним контекстом. Така стратегія має передбачати: інституційну сталість, що включає створення спеціалізованого координаційного органу, цифровізацію процедур та нормативне закріплення ключових механізмів інтеграції; участь громад та самих ВПО на всіх етапах реалізації політики; фінансову життєздатність за рахунок державно-приватного партнерства, співфінансування з боку донорських структур та участі

місцевих бюджетів; прозорість і підзвітність, які забезпечуються через встановлення чітких індикаторів ефективності, публічність процедур, незалежний аудит та відкриту комунікацію з громадськістю.

Таким чином, синтез міжнародного досвіду з національними ресурсами та управлінським потенціалом створює можливості для формування сучасної, соціально справедливої та ефективної системи інтеграції ВПО. Її впровадження є не лише відповіддю на гуманітарний виклик, але й елементом стратегії довготривалого розвитку, зміцнення соціальної єдності та відновлення людського капіталу України.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження доходимо до наступних висновків.

1. Встановлено, що феномен внутрішнього переміщення має складну багатовимірну природу, яка сформувалася внаслідок трансформації характеру збройних конфліктів та появи масових внутрішніх переміщень населення у другій половині XX століття. У науковій літературі відсутнє єдине універсальне визначення поняття «внутрішньо переміщена особа», що пояснюється різними правовими традиціями держав, рівнем інституційного розвитку та контекстами вимушеної мобільності. З'ясовано, що у законодавстві різних країн також простежуються суттєві відмінності у підходах до визначення ВПО, що впливає на зміст правових гарантій і механізмів їх забезпечення.

2. Аналіз нормативно-правового поля України показав, що правове регулювання базується на Конституції, спеціальному законі, підзаконних актах та міжнародних стандартах, які забезпечують правову основу для обліку ВПО, надання їм соціальних гарантій, матеріальної підтримки, житлового забезпечення, правового захисту та інтеграції. Водночас нормативно-правова система характеризується динамізмом та адаптивністю, що дозволяє швидко реагувати на зміни безпекової та соціальної ситуації, однак практична реалізація політики ускладнюється низкою проблем: фрагментарністю розподілу функцій між органами влади, нестачею кадрових і матеріальних ресурсів, слабкою вертикальною та горизонтальною координацією, відсутністю уніфікованого моніторингу потреб ВПО.

3. У межах аналізу міжнародних стандартів з'ясовано, що ключовим орієнтиром для України є Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення, які визначають права ВПО та обов'язки держав. Порівняння міжнародного досвіду засвідчило існування різних моделей реагування на внутрішнє переміщення — інституційно-державної, гібридної та гуманітарно-

донорської. Україна реалізує гібридну модель, що поєднує державні механізми та значну участь міжнародних партнерів. Узагальнення першого розділу дає підстави стверджувати, що ефективне публічне управління у сфері ВПО потребує синтезу міжнародних стандартів, адаптованих до українських реалій, та зміцнення національної інституційної спроможності, що створює підґрунтя для подальшого формування сучасної системи інтеграції ВПО.

4. Детально проаналізовано масштаб і особливості внутрішнього переміщення в Україні після 2014 та особливо після 2022 року. На основі офіційних даних МОМ, Мінсоцполітики та УВКБ ООН визначено, що друга хвиля переміщення стала якісно відмінною від першої: змінилася географія та інтенсивність мобільності, значно зріс внутрішній перетік населення між областями, а регіони Західної, Центральної та частково Південної України стали основними центрами прийому ВПО. У роботі висвітлено зміни соціально-демографічної структури ВПО, показано, як різні вікові, гендерні та соціальні групи переживають переміщення та інтеграцію.

5. Проаналізовано комплекс проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи (ВПО) в Україні в умовах повномасштабного воєнного конфлікту. З'ясовано, що виклики, пов'язані з інтеграцією ВПО у соціальне, економічне, правове та культурне середовище приймаючих громад, мають системний характер і потребують довгострокової державної стратегії, заснованої на міжвідомчій координації, багаторівневому управлінні та ціннісному підході, орієнтованому на права людини. Визначено, що ефективна політика інтеграції можлива лише за умови одночасного реформування інституційної архітектури, нормативно-правової бази, моделей публічних сервісів та каналів комунікації з самими ВПО.

6. Аналіз державних програм підтримки ВПО засвідчив, що, незважаючи на важливі кроки – ухвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення, впровадження адресної грошової допомоги, нормативної адаптації

соціальних послуг та механізмів житлової підтримки – практична реалізація залишається нерівномірною та фрагментованою. Встановлено, що міжвідомча координація декларується, але на практиці є недостатньою; житлові програми обмежені; доступ до соціальних послуг неоднаковий у різних регіонах; громади мають різний рівень спроможності реагувати на потреби переміщених осіб.

З'ясовано, що чинна модель публічного управління у сфері ВПО залишається переважно компенсаційно-гуманітарною та зорієнтованою на короткострокову підтримку, що потребує переходу до інтеграційно-розвиткової моделі, заснованої на сталості, децентралізації, інноваційності та участі територіальних громад.

7. Аналіз міжнародного досвіду Німеччини, Швеції, Канади, Колумбії, Туреччини, Грузії та інших держав, що мають практику підтримки біженців і внутрішньо переміщених осіб, засвідчив доцільність критичного вивчення та адаптації їхніх моделей. Доведено, що ефективне запозичення можливе лише за дотримання принципів контекстуалізації, інституційної та структурної сумісності, гнучкості та пілотного впровадження. Практики таких країн, як Німеччина (ваучерна житлова політика, інтеграційні курси), Швеція (мобільні офіси зайнятості, наставництво), Канада (податкові пільги роботодавцям), Колумбія (партисипативні механізми), Туреччина (єдина цифрова база GöçNet), виявилися найбільш релевантними з огляду на схожість викликів та можливості інституційної адаптації в українських умовах.

8. Результати дослідження дозволили сформулювати комплекс пропозицій для удосконалення державної політики України щодо ВПО. Зокрема, обґрунтовано необхідність створення міжвідомчого координаційного органу з питань інтеграції, запровадження локальних планів інтеграції на рівні громад, реформування системи житлового забезпечення через державно-приватне партнерство та ваучерну модель, розвиток цифрових сервісів на основі інтегрованої реєстрації ВПО, а також запуск наставницьких програм і мобільних сервісів зайнятості. Значну увагу приділено

проблематиці правової допомоги та документування, необхідності психосоціальної підтримки, боротьбі зі стигматизацією ВПО в приймаючих громадах.

Обґрунтовано, що стрижневими принципами успішної інтеграційної політики мають виступати: інтегрованість (координація між секторами житла, охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, зайнятості), партисипативність (залучення самих ВПО до планування, реалізації та моніторингу програм), гнучкість (адаптація моделей до місцевого контексту та можливість масштабування), а також децентралізація (посилення ролі територіальних громад як суб'єктів інтеграційної політики).

Незважаючи на значний потенціал адаптації міжнародного досвіду, визначено також низку потенційних бар'єрів реалізації політики: інституційну фрагментацію, брак політичної волі, дефіцит кадрових та фінансових ресурсів, нерівномірність спроможностей громад. Водночас встановлено, що їх подолання можливе за умови цифрової трансформації публічних сервісів, прозорої системи оцінки ефективності заходів, залучення міжнародної допомоги та підвищення рівня участі ВПО у прийнятті рішень.

З огляду на результати роботи, доцільним є формування цілісної Національної стратегії інтеграції ВПО, що передбачатиме нормативно закріплену модель управління, багаторівневу інституційну систему, фінансову стійкість, цифрову інфраструктуру та ефективні механізми моніторингу. У такій стратегії важливо поєднати найкращі зарубіжні практики з українською специфікою воєнного та поствоєнного розвитку, дотримуючись принципів стійкості, прозорості, інклюзії та ефективного партнерства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басова І. С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2019. 20 с.
2. Басова І. С. Внутрішньо переміщені особи: теоретичні та практичні проблеми. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 504–511.
3. Бубняк С. М. Соціальне самопочуття внутрішньо переміщених осіб у сучасному українському суспільстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук: 22.00.04. Львів, 2020. 20 с.
4. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 р. № 365. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF# Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF#Text) (дата звернення 19.10.2025).
5. Жванко Л. М. Україна та проблеми біженців: реалії сучасності. *Перехрестя*. 2014. № 1–2. С. 236–255.
6. Державні програми соціальної підтримки ВПО (2022–2024). *Міністерство соціальної політики України*: веб-сайт. URL: https://www.msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymky/vnutrishno-peremishchenym-osobam?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 21.10.2025).
7. Ісаєва Н. С. Соціально-економічні та культурні права і свободи внутрішньо переміщених осіб та гарантії їх реалізації: теоретико-правова характеристика : дис. ... д-ра філософії : 081 - Право. Дніпро, 2021. 217 с.
8. Капінус О. Я. Особливості державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. Упр : 25.00.01. Івано-Франківськ, 2021. 20 с.
9. Кобець М. П. Щодо визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» в законодавстві України. *Порівняльне аналітичне право*. 2016. № 1. С. 199–202.

10. Кобець М. П. Щодо визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» в законодавстві України. *Порівняльне аналітичне право*. 2016. № 1. С. 199–202.
11. Котляр О. І. Проблеми правового статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні: теоретико-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 58–63.
11. Комнатний С. О. Деякі пропозиції до реформування державної житлової політики у воєнний і повоєнний період. *Filosofski ta metodologični problemi prava*. 2022. № 1 (23). С. 78–84.
12. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 19.10.2025).
13. Конвенція про статус біженців (укр./ рос.): Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 28.07.1951 р.: станом на 10 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення 12.10.2025).
14. Коршун А. А. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правовий аспект: дис. ... д-ра філософії : 081 – Право. Дніпро, 2021. 259 с.
15. Крахмальова К. О. Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 081 - Право, Київ, 2017. 20 с.
16. Кулініч О. О. Визначення поняття «внутрішньо переміщена особа»: теоретико-правовий дискурс. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. URL: <https://lsei.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-uncategorised/153-8-2022> (дата звернення: 12.10.2025).
17. Кухтик С. В., Деркаченко Ю. В. Імміграція та адвокація прав біженців і внутрішньо переміщених осіб : навч. посіб. Харків, 2019. 397 с.
18. Михайловський В. І. Актуальні проблеми визначення правового статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2022. № 1. С. 10–11.

19. Михайловський В. І. Загальні засади адміністративноправового статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Jurnalul juridic national : teorie si practika*. 2017. № 4. С.85–87.
20. Наливайко І. О. Роль держави у забезпеченні соціальних стандартів та гарантій: теоретико-правові аспекти та світовий досвід . *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 151–155
21. Наливайко Л. Р., Орешкова А. Ф. Правове регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні: проблеми та перспективи. *Юридичний вісник України*. 2021. № 2. С. 35–40.
22. Наливайко Л. Р., Тарасенко Ю. М., Звягіна Е. В. Збірник нормативно-правових актів з питань забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні : навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Дніпро, 2020. 364 с.
23. Наливайко Л., Мінакова Є. Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування з питань інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах децентралізації влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 130–136.
24. Наливайко Л. Р., Бочковий О. В., Мінакова Є. В. Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування з питань інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах децентралізації влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 129-136.
25. Павлова В. О. Біженці як правова фігура в сьогоденній політиці України. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 218-224.
26. Пікало А. О. Організаційно-функціональні основи публічного управління в сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні: матеріали 9-ї наук.-практ. Інтернет-конф. (20–21.11.2021 м. Дніпро). Дніпро, 2021. Тези доповідей (Том 2) С. 72–74.

27. Про кількість облікованих внутрішньо переміщених осіб. *Міністерство соціальної політики України*: веб-сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua> (дата звернення: 21.10.2025).
28. Портал Рад внутрішньо переміщених осіб в Україні. URL : <https://radyvpo.org.ua> (дата звернення: 19.10.2025).
29. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення 12.10.2025).
30. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97%D0%B2%D1%80##Text> (дата звернення 12.10.2025).
31. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січ. 2019 р. № 2671-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення 12.10.2025).
32. Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2014 р. № 637. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-п> (дата звернення: 19.10.2025).
33. Про облік внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-п> (дата звернення: 19.10.2025).
34. Про деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.10.2025).
35. Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 червня 2019 р. № 582. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2019-п> (дата звернення: 19.10.2025).

36. План заходів з реалізації у 2023 - 2025 роках Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року. Кабінет Міністрів України. URL: unity.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/operaciynyy_plan_0.pdf (дата звернення: 19.10.2025)
37. Проценко Т. О. Соціальна допомога для внутрішньо переміщених осіб: проблеми та перспективи. *Соціальні і правові питання*. 2019. № 3. С. 134–139.
38. Соціальний захист - 2022 у цифрах і фактах: Підтримка ВПО. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/sotsialnyy-zakhyst-2022-u-tsyfrakh-i-faktakh:-pidtrymka-vpo> (дата звернення 22.10.2025).
39. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. *Митна справа*. 2015. № 2 (98). С. 154–159.
40. Соловійов Є. В. Механізми державного регулювання у сфері внутрішньої вимушеної міграції в Україні. *Теорія та практика державного управління*. Київ, 2020. № 3. С. 146-150.
41. Соколов О. М. Цивільно-правова охорона майнових прав внутрішньо переміщених осіб: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03, Тернопіль, 2018. 20 с.
42. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини*. Головна. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/kerivni-principi-onn-z-pitan-vnutrishnogo-peremishchennya-vseredini-krayini> (дата звернення 12.10.2025).
43. Чічкань М. Державна політика у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні: актуальні питання. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 122–126.
44. Шаповалова Н. П., Маляр Т. І., Мартинюк В. С. Забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: навч. посіб. Харків, 2020. 224 с.

45. Шелюк В. Соціальна міграція: етапи, функції, типи. *Перспективи*. 2001. № 3 (15). С. 45-50.
46. Щодо реалізації положень Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» : аналітичний звіт / Тимчас. спец. комісії Верховної Ради України з питань захисту майнових та немайнових прав внутрішньо переміщених та інших осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України. URL : <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/75509.pdf> (дата звернення: 22.10.2025).
47. Individual displacement: Bogotá, Buenaventura, Florencia, and Ocaña, Colombia. Thematic Report. 02 December 2024. ACAPS. URL: https://www.acaps.org/fileadmin/Data_Product/Main_media/20241202_ACAPS_Colombia_Analysis_hub_Individual_displacement_01.pdf (дата звернення: 24.10.2025).
48. Bosnia and Herzegovina. Law on Displaced Persons, Returnees and Refugees in the Republika Srpska. 26 April 2005. URL: <http://www.refworld.org/docid/58b83ac814.html> (дата звернення: 19.10.2025).
49. Chikhladze N. Georgia's State Policy for IDP Integration. *Caucasus Analytical Digest*. 2025. № 140. URL: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/101369/ssoar_caucasusad_2025_140_chikhladze_Georgias_State_Policy_for_IDP.pdf (дата звернення: 26.10.2025).
50. Colombia. Law 387 of 1997. Ley por la cual se adoptan medidas para la prevención del desplazamiento forzado y atención, protección, consolidación y estabilización de los desplazados internos. 18 липня 1997 р.
51. Contat Hickel M. Protection of internally displaced persons affected by armed conflict: concept and challenges. *International Review of the Red Cross (IRRC)*. 2001. Vol. 83, № 843.

52. Cordero L. A Displaced Nation: How Colombia Has Supported the Financial Inclusion of its Forcibly Displaced Populations. E MFP Blog. 27 червня 2024. URL: <https://www.e-mfp.eu/post/displaced-nation-how-colombia-has-supported-financial-inclusion-its-forcibly-displaced> (дата звернення: 26.10.2025).
53. IDP Project – Georgia. *Council of Europe*. URL: https://www.coe.int/t/democracy/migration/Projects/georgia_idps_project_en.asp (дата звернення: 26.10.2025).
54. The European Social Charter. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/-/the-european-social-charter-a-guardian-of-our-social-rights> (дата звернення: 19.10.2025).
55. Inclusion of Displaced Persons in National Systems. 2023. GmbH. *Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ)*. URL: <https://www.giz.de> (дата звернення: 27.10.2025).
56. Finding Solutions to Protracted Displacement. 2018. *ECRE*. URL: <https://ecre.org/wp-content/uploads/2018/03/domaiddiscussionpaperprotracteddisplacement7.pdf> (дата звернення: 11.10.2025).
57. EU Civil Protection and Humanitarian Aid. Forced Displacement. URL: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/humanitarian-aid/forced-displacement_en (дата звернення: 19.10.2025).
58. Forced Displacement from and within Ukraine – Joint Report. 2022. *EUAA, IOM, OECD*. URL: <https://euaa.europa.eu> (дата звернення: 25.10.2025).
59. Ferris E. Internal Displacement and International Law. *Forced Migration Review*. 2012.
60. Guiding Principles on Internal Displacement. United Nations, 1998.
61. Stakeholder engagement in human rights due diligence (2014). Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) *Global Compact*. URL: https://www.globalcompact.de/migrated_files/wAssets/docs/Menschenrechte/stakeholder_engagement_in_humanrights_due-diligence.pdf (дата звернення: 26.10.2025).

62. Hemmaty M., Lind J., Hansen C. et al. (2024). “We Never Say We Are Integrating People! Interpretative Repertoires of Integration Among Local Stakeholders in Sweden.” *Journal of International Migration and Integration*, 25:1403–1421. SpringerLink.
63. Honorati M. et al. Labor market integration of refugees in Germany. The World Bank. 2024. URL: <https://documents1.worldbank.org> (дата звернення: 27.10.2025).
64. General Population Survey: IDPs and the Returnees. Round 17. August 2024. *International Organization for Migration (IOM)*. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_GPS_R17_IDP_August%202024.pdf (дата звернення: 23.10.2025).
65. Internal Displacement Report – Round 20, April 2025. *International Organization for Migration (IOM)*. URL: <https://dtm.iom.int> (дата звернення: 11.10.2025).
66. National Monitoring System Reports on the Situation of Internally Displaced Persons, 2016–2021. *International Organization for Migration (IOM)*. URL: <https://iom.org.ua/en/nms-rounds> (дата звернення: 20.10.2025).
67. Ukraine Internal Displacement Report – General Population Survey (Round 6). June 2022. *International Organization for Migration (IOM)*. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R6_final_ENG.pdf (дата звернення: 19.10.2025).
68. Social Cohesion and IDPs in Ukraine: Focus Groups Report. 2025. *International Renaissance Foundation*. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2025/06/report_rf-social-cohesion-ukr_25_nov_edited_eng_final_compressed-1.pdf (дата звернення: 11.10.2025).
69. Durable Solutions Indicators & Guide. 2023. *Joint IDP Profiling Service (JIPS)*. URL: <https://www.jips.org/tools-and-guidance/durable-solutions-indicators-guide/> (дата звернення: 26.10.2025).
70. Kolb A., Hrushko M., Teteriatnyk H., Chepik-Trehubenko O., Kotliar O. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of

- Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39. № 71. P. 334-349.
71. Mishchuk H., Samoliuk N., Krol V., Vasa L. Social integration of internally displaced persons in Ukraine: comparative assessment (IDPs vs. host community). *Economics & Sociology*. 2024; 17(4). URL: https://www.economics-sociology.eu/files/4_ES1572_Mishchuk_et_al.pdf (дата звернення: 12.10.2025).
 72. Mooney, E. The Concept of Internal Displacement and the Case for Internally Displaced Persons as a Category of Concern. *Refugee Survey Quarterly*. 2005.
 73. Osanami Törngren S., Emilsson H. Measuring refugee integration policies in Sweden. National Report (NIEM). 2020. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2%3A1458196/FULLTEXT01.pdf> (дата звернення: 20.10.2025).
 74. Protecting IDPs in Europe: various recommendations of the Council of Europe. *Forced Migration Review*. URL: <https://www.fmreview.org/jonker/> (дата звернення: 19.10.2025).
 75. Paving Pathways for Refugee Inclusion: Colombia case study. 2023. *UNESCO & UNHCR*. URL: <https://www.unesco.org/en/emergencies/education/data/refugees/colombia> (дата звернення: 28.10.2025).
 76. Digital Gender Equality – Guidance Note. November 2023. *UNHCR*. URL: https://www.unhcr.org/innovation/wp-content/uploads/2023/11/Digital_Gender_Equality_GuidanceNote_UNHCR.pdf (дата звернення: 28.10.2025)
 77. Turkey's response to Syrian refugees: A model for humanitarian response? *Brookings Institution / Turkish Red Crescent* URL: <https://www.brookings.edu/articles/turkeys-response-to-syrian-refugees-a-model-for-humanitarian-response> (дата звернення: 03.11.2025)
 78. Turkey's Refugee Crisis: The Politics of Permanence. *International Crisis Group*. URL: <https://www.crisisgroup.org> (дата звернення: 03.11.2025)